

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ПАСТУХ ІВАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри загального
та прикладного мовознавства і
слов'янської філології
_____ Г.В. Ситар
«__» _____ 2020 р.

**СИНТАКСИЧНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФІНІТИВА:
РІЗНОСТИЛЬОВИЙ АСПЕКТ**

Спеціальність 035 Філологія
ОП Українська мова та література

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
А.П. Загнітко, професор кафедри
д-р філол. наук, професор

Оцінка: ____ / ____ /
Голова ЕК: _____

Вінниця 2020

АНОТАЦІЯ

Пастух І.В. Синтаксичне функціонування інфінітива: різностильовий аспект. Спеціальність 035 Філологія. Освітня програма «Українська мова та література». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2020.

У кваліфікаційній роботі досліджено структурні й семантичні особливості описових предикатів у сучасній українській мові. З'ясовано поняття предиката як категорії синтаксису, розглянуто поняття описового предиката й різні погляди на тлумачення цього явища. Проаналізовано стійкі та вільні словосполучення та виявлено відмінності між описовими предикатами та фразеологічними сполуками. У дослідженні встановлено двокомпонентні та триелементні структурні моделі, за якими будуються описові предикати, виокремлено найбільш частотні, найуживаніші моделі. Здійснено поділ описових предикатів на семантичні типи, де приділено окрему увагу семантиці дієслівних та номінативних елементів. Розглянуто закономірності розмивання семантики дієслівних елементів у складі описових предикатів.

Ключові слова: предикат, описовий предикат, структурні моделі, цілісність, десемантизація.

Summary

Pastukh I.V Syntactic functioning of the infinitive: different style aspect. Specialty 035 Philology. Educational program "Ukrainian language and literature". Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2020.

In this research work structural and semantic peculiarities of descriptive predicates in the modern Ukrainian languages were studied. The notion of “predicate” as a category of syntax was defined, the notion of “descriptive predicate” and different views on interpretation of this phenomenon were considered. Sustained and free word combinations were analyzed and the differences between descriptive predicates and phraseological combinations were defined. In this research work structural models by means of which descriptive predicates are built were defined, the most typical and used models were singled out. The division of descriptive predicates into semantic types was made, special attention was paid to the semantics of verbal and nominative elements. The patterns of the washing out of the semantics of verbal elements in the structure of descriptive predicates are considered.

Key words: predicate, descriptive predicate, structural models, integrity, desemantisation.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ І. ДІЄСЛОВО ЯК ЧАСТИНА МОВИ: ЗНАЧЕННЯ, МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ, СИНТАКСИЧНА РОЛЬ	9
1.1 Дієслово як самостійна частина мови.	9
1.2. Категорія виду, способу та часу дієслів	12
РОЗДІЛ 2. СИНТАКСИЧНІ ФУНКЦІЇ ІНФІНІТИВА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	17
2.1. Інфінітив як неозначена форма дієслова	17
2.2. Синтаксичні функції інфінітива	20
РОЗДІЛ 3. ОПИСОВИЙ ПРЕДИКАТ ЯК САМОСТІЙНИЙ КЛАС СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У ФУНКЦІЙНОМУ ВИМІРІ Й У КОМУНІКАТИВНОМУ АСПЕКТІ.....	27
3.1 Предикат як категорія синтаксису	27
3.2 Поняття описового предиката	36
3.3 Відмінності між описовими предикатами та фразеологічними сполуками	41
РОЗДІЛ 4. СТРУКТУРНІ ТИПИ ОПИСОВИХ ПРЕДИКАТІВ	51
4.1 Регулярні структурні моделі описових предикатів	51
4.1.1 Двокомпонентні моделі описових предикатів	52
4.1.2 Трикомпонентні моделі описових предикатів	54
4.2. Основні й неосновні семантичні типи описових предикатів	56
4.2.1. Семантичні групи дієслівних елементів	56
4.2.1. Семантичні групи номінативний елементів.....	62
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ	78

ВСТУП

Актуальність дослідження. Процесуальний бік дійсності в мові знайшов найповніше відображення в системі дієслівної лексики. Більшість процесів може бути позначена за допомогою особових або неособових дієслів, з-поміж яких особливий статус належить інфінітиву. Інфінітив – це дієслівна форма, що може повноцінно реалізовуватися в статусі головного члена односкладного чи двоскладного речення, а також у функції другорядних членів речення, до того ж значущим постає функціонування інфінітива у складі членів речення як основної чи допоміжної структурної одиниці. Підтвердженням цього є структура описового предиката, що складається з дієслівного компонента з переосмисленим вихідним значенням та іменного компонента, наділена семантичною і синтаксичною цілісністю. Поширеність описових предикатів зумовлена низкою як внутрішньомовних, так і позамовних чинників. З одного боку, аналізовані номінативні одиниці покликані задовольнити потребу мови в означенні певних явищ об'єктивної дійсності, що адекватно не відображені в мовній системі. У такий спосіб описові предикати здатні позначати поняття, для яких у мові немає інших засобів вираження. З другого боку, складні найменування дії виникають за певних стилістичних умов: там, де має місце пошук, вибір засобів та способів вираження думки, де чітко простежується прагнення уникати повторів, акцентувати своєрідність функційно-мовленнєвого стилю. Описовий предикат за своєю природою постає суперечливою мовною одиницею, адже за формою він являє собою словосполучення, за функцією – слово, а за відношеннями між компонентами – аналітичну конструкцію.

Інфінітив посідає важливе місце в системі мовних засобів, оскільки його застосування характерне для різних типів мовлення: *Я-мовлення*, *Ти-мовлення*, *Він-мовлення* й дає змогу автору-мовцеві відсторонитися від дії, її процесуальності. На сьогодні день функціонування інфінітива є надзвичайно активним, тому істотним постає дослідження в різних стилях української

мови та в різних структурних утвореннях. Інфінітив мають широкий діапазон вияву в мовній системі: їх легко можна знайти і в наукових текстах, і в публіцистиці, і в розмовному мовленні, і в мові художньої літератури. У зв'язку з цим функціонування інфінітива постає перспективним об'єктом детального лінгвістичного аналізу для встановлення закономірностей найбільш адекватного їхнього використання в різноманітних мовленнєвих ситуаціях.

Мета дослідження – дослідити специфіку репрезентації, структурної функції інфінітива в різних стилях української мови, а також розкриття статусу інфінітива в описових предикатах зі з'ясуванням семантичних груп та закономірностей сполучення з номінативними компонентами. Досягнення заявленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- 1) дефінувати синтаксичні функції інфінітива на загальному тлі дієслівної семантики;
- 2) схарактеризувати особливості синтаксичної та семантичної сполучуваності інфінітива в реченнєвих утвореннях;
- 3) встановити статус інфінітива в описовому предикаті;
- 4) визначити відмінності між описовими предикатами та фразеологічними сполуками;
- 5) виокремити регулярні структурні моделі описових предикатів;
- 6) розмежувати семантичні групи дієслівних та номінативних елементів в описовому предикаті;

Об'єкт дослідження – інфінітив у реченнєвій структурі в різних стилях української мови.

Предметом дослідження постають особливості синтаксичних функцій у різних стилях української мови, статус інфінітива в описових предикатів, статус інфінітива у структурі описового предиката.

Джерела фактичного матеріалу. Матеріал дібрано методом суцільної вибірки з художніх творів, публіцистичних та наукових текстів. Картотека складає 890 речень із описовими предикатами.

Методи дослідження – теоретичні (метод аналізу мовознавчої літератури, метод наукового опису, який включає систематизацію, інтерпретацію, класифікацію й узагальнення), емпіричні методи (спостереження над мовними явищами), метод порівняння, описовий метод, метод моделювання.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вона поглиблює досвід системного й комплексного аналізу речень з описовими предикатами. Детально висвітлено питання щодо статусу описового предиката в системі мови, з'ясовано структурні моделі та семантичні типи описових предикатів.

Теоретичне значення дослідження. Висновки й узагальнення виконаного дослідження сприяють глибшому розумінню речень з описовими предикатами, суттєво доповнюють теорію української лінгвістики новими інтерпретаціями функційно важливого мовного матеріалу, формують наукові засади вивчення структурних особливостей описових предикатів. Висновки дослідження можуть застосовуватися в розв'язанні низки питань граматики української та типологійно подібних до неї мов.

Практичне значення одержаних результатів виявляється в тому, що вони можуть бути використані в читанні спецкурсів, проведенні спецсемінарів та факультативних занять із синтаксису у вищій школі, у науково-пошуковій роботі з проблем синтаксису, семантики, лексикології та фразеології.

Апробація результатів дослідження. Основні положення магістерської роботи апробовані на методичному семінарі кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології (25 листопада 2020 року), оприлюднені в матеріалі «Статус інфінітива в структурі описового предиката».

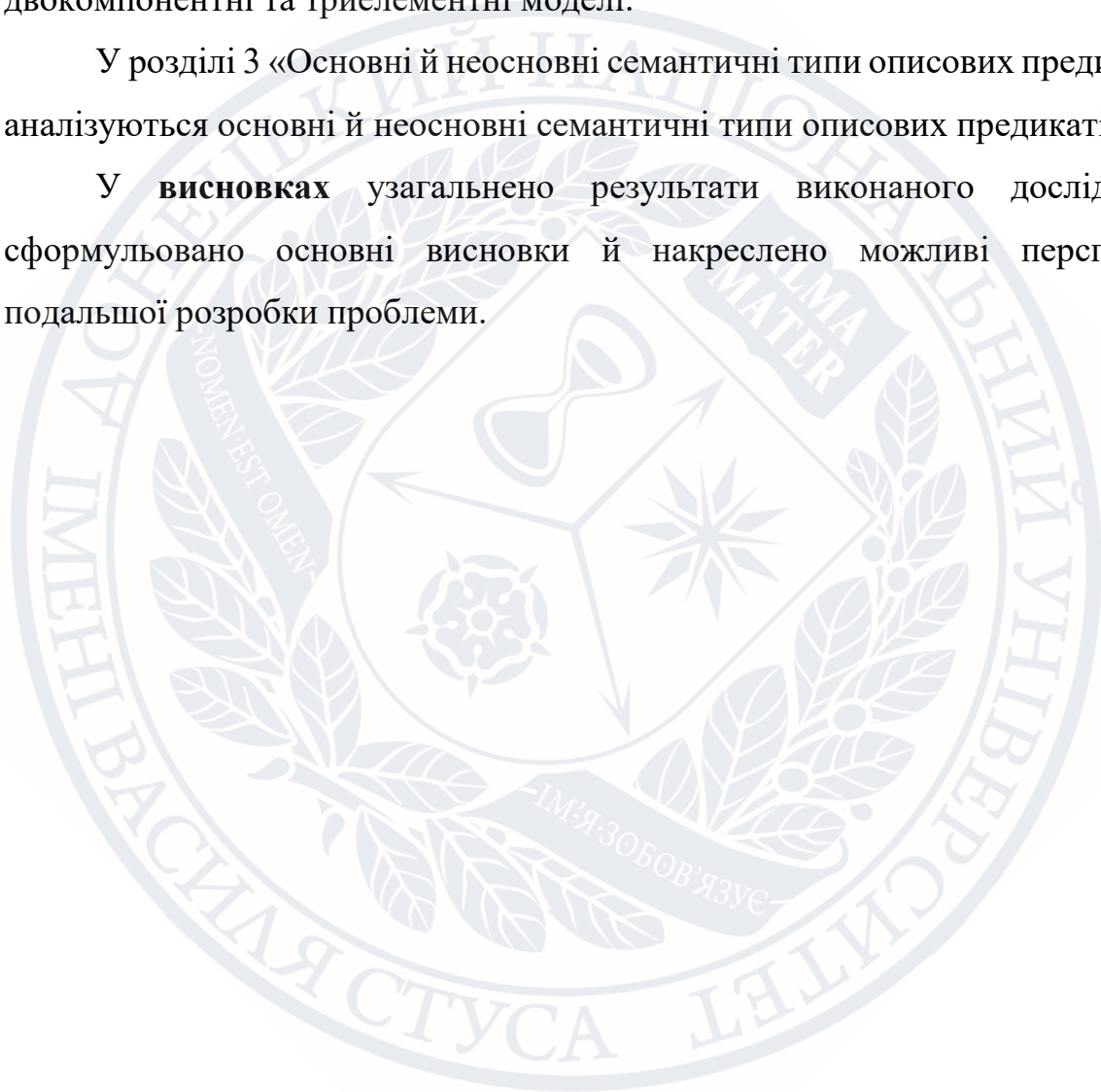
Обсяг і структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та списку джерел фактичного матеріалу. Загальний обсяг бакалаврської роботи складає 71 сторінка, з яких 50 сторінок основного тексту.

Розділ 1 «Описовий предикат як самостійний клас словосполучень у функційному вимірі й у комунікативному аспекті» присвячено розгляду описового предиката як самостійного класу словосполучень у комунікативному аспекті.

Розділ 2 «Структурні типи описових предикатів» містить дослідження регулярних моделей описових предикатів, де детально розглядаються двокомпонентні та триелементні моделі.

У розділі 3 «Основні й неосновні семантичні типи описових предикатів» аналізуються основні й неосновні семантичні типи описових предикатів.

У **висновках** узагальнено результати виконаного дослідження, сформульовано основні висновки й накреслено можливі перспективи подальшої розробки проблеми.

РОЗДІЛ І. ДІЄСЛОВО ЯК ЧАСТИНА МОВИ: ЗНАЧЕННЯ, МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ, СИНТАКСИЧНА РОЛЬ

1.1 Дієслово як самостійна частина мови.

У роботах найдавнішого періоду відображена граматична будова староукраїнської мови, особливо її морфологічна система, яка на цей час є вже цілком сформованою. Власне кажучи, розрізняються такі ж частини мови, що є характерними й для сучасного стану розвитку граматичної системи.

Також категорійним особливостям сучасної української мови відповідають і основні граматичні характеристики (категорії) лексико-граматичних класів слів. Граматична система української мови розвивалася, вдосконалювалася та змінювалася протягом багатьох століть. Не зважаючи на те, що граматики, а особливо морфологія, належить до стійких мовних рівнів, у ній існували також специфічні особливості, що відрізняли її від сучасного мовного стану.

У давній системі частин мови дієслово представлялося особовими й неособовими формами. Система цих форм була досить розгалуженою, на відміну від сучасної української мови. Це виникло через якісно інший зміст праслов'янських граматичних значень і категорій.

Серед дієслівних форм не було дієприслівника. Він сформувався із часом з нечленних активних дієприкметників.

Дієслово – це одна з граматично містких, найскладніших повнозначних частин мови, що зазнала, мабуть, найбільших змін протягом тривалої історії української мови. У праслов'янській мові воно характеризувалося такими граматичними категоріями, як особа, число, спосіб, вид, перехідність/неперехідність, стан та у певних формах роду.

Такі граматичні категорії були неоднаковою мірою характерними для праслов'янського дієслова. Для тогочасного дієслова були властивими категоріями першої, другої та третьої особи; числа однини, множини, двоїни;

три родові форми, що мали місце в умовному способі, складених формах минулого часу та складеному майбутньому часі; умовний, дійсний та наказовий способи.

Категорія виду, яка є найбільш типовою для дієслів, в давнину не була достатньо оформлена. Це було замінене достатньо розвинутою системою часів дієслова. Також велика кількість часових форм входила до системи дієвідмінювання праслов'янського дієслова. Ними і передавалися різноманітні видові відтінки семантики дієслова.

Дієслово у давнину мало досить-таки розгалужену систему дієслівних форм. Це були як особові (форми дійсного, умовного, наказового способів, що змінювалися за особами), так і неособові дієслівні форми, а саме: форми дієприкметників, супін та інфінітив.

Як у сучасній українській мові, в праслов'янській також всі дієслівні форми утворювались або від основ інфінітива, або від основ теперішнього часу.

Як вже зазначалося, дієслово – це самостійна частина мови та означає дію або стан предмета як процес, відповідає на питання що робити? що зробити? Початкова форма дієслова – це інфінітив, або неозначена форма. За лексичним значенням, дієслово – це «дія, стан», конкретна фізична дія (читати, гортати), стан предмета чи особи (сидіти, відпочивати), переміщення (повзти, бігти), ставлення (любити, ненавидіти), зміни (повніти, молодшати).

На відміну від іменника чи прикметника, дієслово, називає стан або дію як процес, що триває в часі, як змінну ознаку. Дії завжди пов'язані з виконавцем:

- істотою (людина танцює, черепаха повзе);
- неістотою (дерево хитається, кущ ворухиться);
- явищем природи (сніг тане, дощ іде)

У переважній більшості випадків стан є ознакою якогось їх носія (*бутон розпускається, дерево жовтіє*), але так звані безособові дієслова виражають стан безвідносно до їх носія: сутеніє, світає тощо.

Щодо форм, то у дієслівну систему входять такі основні форми (дієслівні утворення):

- неозначені форми чи інфінітиви (*літати, писати, бродити*);
- дієприслівники (*пишучи, зробивши, співаючи*);
- дієприкметники (*читаний, виконаний, почорнілий*);
- форми дієслова на –но, –то.

Кожна з наведених форм дієслова буває змінною/незмінною, виступає відповідним членом речення та відповідає на певні питання.

Початкова форма дієслова, інфінітив або неозначена форма дієслова, – це така форма дієслова, що означає дію, але не виражає часу, особи, способу, роду і числа. Така форма дієслова вживається в тих випадках, коли є потреба назвати дію загалом, не відносячи її до того, хто і коли цю дію виконує. Неозначена форма дієслова закінчується на -ти або –ть. *Можна вибрати друга і по духу брата, та не можна матір рідну вибирати.*

Ще однією формою дієслова є дієприкметник, який виражає ознаку за дією. *За горами гори, хмарою повиті, засіяні горем, кровію політі.*

Відносно часу дієприкметники бувають теперішнього і минулого часу, відносно стану – активні (*сяючий*) і пасивні (*зрублений*). Дієприкметники виконують у реченні функцію означень. Активні дієприкметники виражають ознаку предмета за його дією та мають форму теперішнього і минулого часу. Такі дієприкметники утворюються за допомогою суфіксів: -л, -ач, -яч, -уч, -юч. Пасивні дієприкметники виражають ознаку предмета за дією, що зумовлена дією іншого предмета: *викошений луг, просіяне борошно*. Такі дієприкметники утворюються за допомогою суфіксів -н, -ен, -єн, -т.

Дієприслівник – це незмінювана форма дієслова, що пояснює в реченні дієслово, вказуючи на додаткову дію: *Берези й клени, ще недавно голі, стоять, зеленим маючи гіллям*. У реченні він виступає обставиною та утворюється за допомогою суфіксів. – учи, – ючи, – ачи, – ячи (недоконаний вид) і – ши, – вши (доконаний вид).

Безособова форма дієслова на –но, -то, утворюється від пасивних дієприкметників за допомогою суфікса –о: прочитаний – прочитано, зроблений – зроблено.

1.2. Категорія виду, способу та часу дієслів

Категорія способу дієслова – це граматична категорія, яка відображає відношення дії, стану чи процесу до дійсності. Розрізняють дійсний, умовний та наказовий способи дієслова.

Дійсний спосіб виражає дію, що вже відбувалася, відбувається чи буде відбуватися у минулому (*Ми робили це завдання вчора.*), теперішньому (*Книга лежить на полиці.*) та майбутньому часі (*Скоро ми поїдемо відпочивати.*) та виражається за допомогою форм часу, особи, а для минулого часу ще й форм роду.

Дієслова дійсного способу можуть вживатися із заперечною часткою не: *Марійка не відривала очей від моря.*

Умовний спосіб дієслова вказує дію, яка можлива за певних умов: *Уже б зробили всі завдання, якби вони не складні були.*

Форми умовного способу утворюються за допомогою поєднання дієслова у формі минулого часу з часткою *би (б)*: *говорив би, говорила б, говорило б, говорили б*. Дієслова умовного способу мають форми числа, а в однині ще й роду.

Частка *би* пишеться з дієсловами лише окремо та може стояти перед дієсловом, після нього, а також бути відокремленою іншими словами від дієслова: *Він закричав би, аби тільки звернути увагу.*

За допомогою наказового способу виражається спонукання до дії, зокрема прохання, порада, наказ, заклик, застереження: *Допоможи мені віднести книги до бібліотеки.*

Дієслова наказового способу мають категорію виду, 2-ї особи однини, 1-ї і 2-ї осіб множини, 3-ї особи однини і множини).

Наказовий спосіб утворюються додаванням закінчень до основи теперішнього часу. Закінчення другої особи однини має закінчення –и (ід-и, сид-и, зроб-и, обер-и), а також нульове закінчення (стрибай-0, сядь-0). Другу особу множини виражають закінчення -іть (-іте), -те (*пиш-іть, роб-іть, розважай-те*).

Форма першої особи множини утворюється за допомогою закінчень -имо (-ім), -мо: *роб-імо, гортай-мо, глянь-мо*. Третя особа множини і однини утворюється аналітично: частка *хай (нехай)* поєднується з дієсловами третьої особи однини чи множини теперішнього або майбутнього часу доконаного виду: *хай (нехай) зробить, хай (нехай) станцює, хай (нехай) дадуть, хай (нехай) заграють*.

Значна кількість дієслів може виступати у формах наказового способу. Дієслова, що означають дії або стани неживих предметів, процеси, не мають форм наказового способу: *легшати, дощити, гірчити, вечоріти, зеленіти, сутеніти*. Виключенням є вживання наказового способу деяких із цих слів у поезії за умов персоніфікації: *Зеленій, українськеє поле!*.

Категорія часу – це дієслівна категорія, яка виражає відношення процесу, дії або стану до моменту мовлення.

Протиставлення дієслівних форм щодо моменту мовлення відображається у формах теперішнього, минулого та майбутнього часів.

Теперішній час позначає дію, що відбувається одночасно з моментом повідомлення про неї. *Діти йдуть до школи*.

За характером особових закінчень у теперішньому часі дієслова поділяються на першу і другу дієвідміни.

Дієслова теперішнього часу змінюються за особами й числами, а форми теперішнього часу утворюються за допомогою приєднання особових закінчень до основи теперішнього часу.

Минулий час позначає дію, що відбувалася чи відбулася до моменту мовлення: *Автор дописав книгу..*

Минулий час виступає у формі недоконаного і доконаного виду: *писав* (недоконаний вид), *написав* (доконаний вид).

Дієслова минулого часу змінюються за родами (в однині) і числами: *зробив* – чол.р., *зробила* – жін.р., *зробило* – серед.р., *зробили* – множина.

Форми минулого часу утворюються від основи інфінітива за допомогою суфіксів:

-л – для форм жіночого та середнього роду, а також форм множини: *писа-л-а*, *писа-л-о*, *писа-л-и*; *ляг-л-а*, *ляг-л-о*, *ляг-л-и*.

-в – для форм чоловічого роду від основ на голосну фонему: *писати* – *писав*, *роби-ти* – *робив*, *чорні-ти* – *чорнів*; а від основ на приголосний – нульовий суфікс: *ляг-ти* – *ліг-0*, *нес-ти* – *ніс-0*;

Крім форми минулого часу, існує форма давноминулого часу, яка вказує, що одна з двох минулих дій передує другій. Давноминулий час існує переважно в художньому і розмовному стилях. Така часова форма утворюється за допомогою поєднання допоміжного дієслова *бути* у формі минулого часу і повнозначного дієслова у цій же формі: *зробив був*, *зробила була*, *зробило було*, *зробили були*.

Майбутній час позначає дію, що відбуватиметься після того, як про неї повідомлять: *Поїдемо за обрій, побачимо красивий краєвид*.

Майбутній час доконаного виду – це проста форма майбутнього часу, яка вживається у формі доконаного і недоконаного виду та має спільні засоби вираження з формами теперішнього часу, а саме: такі ж особові закінчення: *леч-у* – *прилеч-у*, *лет-иш* – *прилет-иш*, *лет-имо* – *прилет-имо*.

Дієслова майбутнього часу недоконаного виду мають дві форми – складну (утворюється за допомогою додавання до інфінітива дієслова собових закінчень: -му, -меш, -ме, -мемо, -мете, -муть: *читати-му*, *читати-меш*, *читати-ме*, *читати-мемо*, *читати-мете*, *читати-муть*) і складену (утворюється поєднанням інфінітива особових форм допоміжного дієслова *бути* (майбутнього часу простої форми): *буду читати*, *будеш читати*, *будемо читати*, *будете читати*, *будуть читати*). Складена форма майбутнього часу

– це аналітична форма, а проста і складна – це синтетична форма. І аналітична форма, і синтетична форма майбутнього часу недоконаного виду рівносильні у вираженні часового значення.

При творенні особових форм дієслів теперішнього і майбутнього простого часу доконаного виду в дієсловах першої дієвідміни перед усіма особовими закінченнями відбувається чергування приголосних: /з/, /з/ – /ж/: *берегти* – *бережу, бережете, збережу*; /х/, /с/ – /ш/: *колисати* – *колишу, колише, заколише*; /к/ – /ч/: *скакати* – *скачу, скаче, прискаче*.

У дієсловах другої дієвідміни чергування приголосних відбувається лише у першій особі однини: /д/ – /дж/ – *водити* – *воджу*; /з/ – /ж/ – *казати* – *кажу*; /с/ – /ш/ – *носити* – *ношу*; /ст/ – /шч/ – (орфографічно – *ш*) *ростити* – *рощу*; губні /б/, /п/, /м/, /в/, /ф/ – губний +/л – *бавити* – *бавлю, робити* – *роблю*.

Однією з найважливіших ознак дієслова є вид. Дієслова можуть означати завершену і незавершену дію. Залежно від цього вони поділяються на дієслова доконаного і недоконаного виду.

Дієслова доконаного виду означають завершену дію і відповідають на питання *що зробити? що зробив? що зроблю?* (*написати, написав, напишу*).

Дієслова недоконаного виду означають незавершену дію і відповідають на питання *що робити? що робив? що роблю? що буду робити?* (*шити, шив, шию, шитиму, буду шити*).

Доконаний вид дієслова утворюється від недоконаного виду за допомогою:

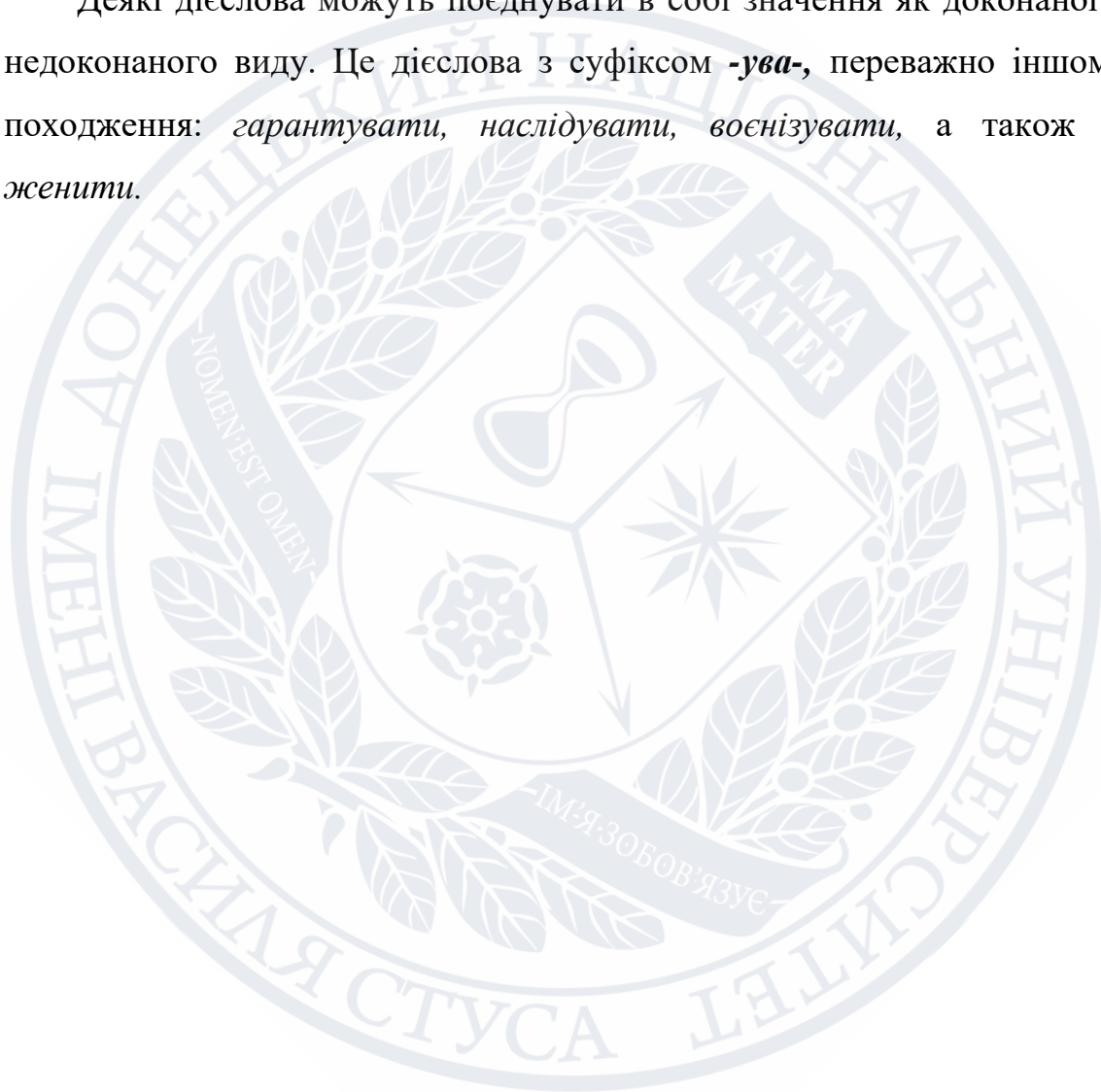
- а) префіксів: *робити* – *зробити, читати* – *прочитати*;
- б) суфіксів: *кричати* – *крикнути, штовхати* – *штовхнути*;
- в) чергування звуків: *сидіти* – *сісти* (и – і); *залітати* – *залетіти* (і – є); *скакати* – *скочити* (к – ч);
- г) наголосу: *розкидати* – *розкидати*;
- д) різних основ: *ловити* – *піймати*.

Ще існують так звані одновидові дієслова, які завжди бувають або доконаного, або недоконаного виду.

Лише доконаний вид мають дієслова: *розговоритися, наговоритися, розгомонітися, розгніватися, роздратуватися, надуматися, натерпітися, надивитися, насміятися, напрацюватися.*

Лише недоконаного виду бувають дієслова: *гордувати, гербувати, бродити, літати, володіти, зимувати, лихоманити, тріумфувати, намагатися, прагнути, марити, потребувати, зорити, імпонувати.*

Деякі дієслова можуть поєднувати в собі значення як доконаного, так і недоконаного виду. Це дієслова з суфіксом **-ува-**, переважно іншомовного походження: *гарантувати, наслідувати, воєнізувати, а також веліти, женити.*

РОЗДІЛ 2. СИНТАКСИЧНІ ФУНКЦІЇ ІНФІНІТИВА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

2.1. Інфінітив як неозначена форма дієслова

Ще у давніх пам'ятках староукраїнської мови зустрічається вживання неособових форм, таких як інфінітив і супін, що генетично належали до відмінюваних дієслівних форм. За своїм походженням інфінітив є закам'янілою формою непрямого відмінка однини (скоріш за все – давального) іменника з тогочасною основою на -й.

Називаючи дію, інфінітив був близьким до іменників, хоча в старослов'янських мовах він не мав відмінювання, властиве іменникам. Та все ж інфінітив не отримав особових дієслівних форм і є невідмінюваним словом. Інфінітив має значення дії, неокресленої в часі, числі й особі, власне кажучи це – загальне процесуальне значення. У сучасній українській мові інфінітив отримав форми на *-ти, -т, -ть, -чи*: *нести, ходити, знати, печи*, що засвідчують також найдавніші пам'ятки, проте літературна мова частіше вживає інфінітивне закінчення *-ти*: *розмовляти, писати, читати*.

У праслов'янській та староукраїнській мові існувала також й така відмінкова форма дієслова, як супін. За походженням супін був формою знахідного відмінка віддієслівних імен з основою на -й. Ця форма дієслова вживалася при дієсловах недоконаного виду, що виражають значення руху і вказують на мету цього руху. Супін утворювався за допомогою суфікса *-оу*.

Супін та інфінітив були функціонально близькими, хоча супін вживався в ситуативно обмежених випадках та мав специфічний формотворчий суфікс. Додаток при супіні стояв у родовому відмінку, в той час як інфінітив керував формою знахідного відмінка.

З розвитком граматичної системи староукраїнської мови, супін починає рідше вживатися і з часом зникати. Він заміщається інфінітивом при дієсловах зі значенням руху та додатка до супіна вживається у формі знахідного, а не

родового відмінка. Інколи форми супіна можна зустріти в пам'ятках до кінця XIV ст.

У кінці XV ст. конструкції із супіном уже не існували. Тепер використовувався інфінітив із додатком у знахідному відмінку. На думку лінгвістів, причини зникнення супіна у наступному:

- 1) супін у значенні обставини мети можна було замінити інфінітивом, який міг також вказувати на мету та намір руху;
- 2) супін вимагав після себе лише додатка у формі родового відмінка, а це обмежувало його функціонування;
- 3) інфінітивні та супінні форм були схожими, тому не було необхідності існування цієї граматичної форми.

Інколи супін вживається в словенській, нижньолужицькій та чеській мові. Залишки давнього супіна збереглися і в сучасних діалектних конструкціях, коли при інфінітивах додаток виступає у формі родового відмінка.

Інфінітив – це форма дієслова, яка означає дію, але не виражає способу, часу, особи, числа і роду. Неозначена форма дієслова вживається тоді, коли треба назвати дію взагалі, не зважаючи на те, хто і коли її виконує. Інфінітив закінчується на **-ти** або **-ть**: *Можна вибратъ друга і по духу брата, Та не можна рідну матір вибирати* (В. Симоненко).

Неозначена форма дієслова буває доконаного і недоконаного виду: *бігти* – *прибігти*, *копати* – *викопати*, *грюкати* – *грюкнути*.

Зазвичай інфінітив виступає у ролі:

- головного члена у безособовому реченні (*Йому можна повірити.*);
- підмета та складеного іменного присудка (*Лиш боротись – значить житъ*);
- другорядних членів речення (*Йшла повільно, ніби не знала куди йти.*);

Інфінітив – це дієслівна форма, що називає дію, але не вказує на час, число, особу та спосіб. Для інфінітива характерні такі категорії, як вид,

перехідність/неперехідність дії та категорія стану (для інфінітивів перехідних дієслів).

Як вже зазначалося, інфінітив – це початкова форма дієслова. У стародавніх слов'янських мовах форма інфінітива закінчувалася суфіксом *-ти* (*-ті*), наприклад: *рити*, *грести*, *просити*, *тягти*. Нині в українській мові найбільш вживаною є форма на *-ти*. Також у східних слов'ян раніше в інфінітивах, де перед *-ти* (*-ті*) виступали приголосні *г*, *к*, на місці сполучень *п'*, *кт'* утворився звук *ч*, тому і з'явилися інфінітивні форми на *-чи*. Збереглися такі форми лише в південно-західних говорах української мови (*печи*, *стеречи*), зустрічаються в російській мові, редукуючи кінцевий *і* (*жечь*, *беречь*). Внаслідок повної редукції кінцевого *и* утворилися також інфінітивні форми на *-ть*. Суфіксальний *-ть* існує в ранніх східнослов'янських пам'ятках, нормативний у сучасній російській мові, а також часто вживається (але, тільки після голосних) поряд з *-ти* в українському усному літературному мовленні, фольклорі та художній літературі, особливо часто в поезії. Наприклад: *Побачить хочеться мені жар-птицю дуже* (Л. Глібов).

Іноді в мові художньої літератури вживаються зменшено-пестливі інфінітивні форми усномовного характеру типу *їстоньки*, *їсточки*, *спатоньки*, *спатунці*, де здрібніло-пестливі іменникові суфікси *-к-*, *-оньк-*, *-очк-*, *-ун-*, *-ус* комбінуються з інфінітивним *-ти* або ж до суфіксального *-т-* (суфікса *-ти*) чи до кореня дієслова приєднуються суфікси *-унці*, *-ці*, наприклад: *А, може, хочеш, синку, краплю питки?* (А. Малишко).

Більшість мовознавців вважають, що інфінітив за походженням є скам'янілою формою давального відмінка віддієслівних іменників із старовинною основою на *-і*. Тобто, генетично інфінітив – це своєрідна дієслівно-іменна форма. Цим, очевидно, зумовлюється здатність інфінітива виконувати синтаксичні функції, характерні як для дієслова, так і для іменника. Оскільки інфінітив у свій час був формою непрямого відмінка віддієслівних іменників, можна зробити припущення, що основною для нього була спочатку функція додатка.

З часом, все більше набуваючи дієслівних ознак і не втрачаючи повністю ознак іменника, інфінітив почав виконувати й ряд інших синтаксичних функцій.

2.2. Синтаксичні функції інфінітива

Вже давно мовознавці з'ясували, що інфінітив виконує в реченні роль присудка. О.О. Потебня, як і ще ряд науковців, вважали, що інфінітив виконує лише цю функцію. В сучасній мові ця функція здається найбільш звичайною, хоча іноді розпізнати її нелегко.

Функцію присудка інфінітив часто виконує самостійно, представляючи простий дієслівний присудок. Зазвичай, це виникає в безособових інфінітивних реченнях.

В інфінітивних реченнях для вираження бажання використовується частка *би* (*б*). Іноді підсилювальну функцію в цих реченнях виконує частка *бодай*, наприклад: *Треба зробити бодай щось!*

Існують інфінітивні речення, що виражають несхвальне ставлення до якоїсь дії, незадоволення, а також конструкції, де виявляється не модальне, а звичайне описово-констатаційне значення, наприклад: *Вставати час! На світ благословиться! Вам тільки б спати, а діла не робить* (Л. Глібов).

Інфінітив звичайних описових речень часто поєднується з допоміжним дієсловом *бути* у стверджувальній або заперечній формі, наприклад: *Вже потрібно щось робити!*

У ролі присудка неозначена форма дієслова виступає також у двоскладних реченнях, де підмет виражається інфінітивом, або у звичайних конструкціях речень з метою підкреслення інтенсивності чи раптовості початку дії. В випадку підкреслення інтенсивності інфінітив вживається, як правило, з частками *ну*, *давай*.

Інфінітив разом з особовою формою дієслова може створювати так зване тавтологічне сполучення, при цьому він виконує роль підсилювального слова

для логічного виділення присудка, наприклад: *Проте зробити легке завдання знову не зробив.*

Прилягаючи до дієслів, інфінітив може виступати у функції складеного дієслівного присудка. Такі інфінітивні конструкції можна сплутати з тими, які виконують функцію другорядних членів речення. Тому необхідно зважати на ряд моментів, які допомагають легше розпізнавати синтаксичну роль інфінітивів. Передусім слід установити відношення інфінітива до суб'єкта дії. І інфінітив, і дієслово, до якого він прилягає, можуть виражати дію того самого або ж різних суб'єктів, наприклад: *Давне «занедужав я в дорозі» мусив я, звичайно, повторить (М. Рильський). Старий батько сидить коло хати та вчить внука маленького чолом оддавати (Т. Шевченко).* У першому реченні дія, виражена інфінітивом повторить, пов'язується з тим же суб'єктом, що й дія, виражена дієсловом мусив. Такий інфінітив називається суб'єктним. Дієслово вчить та інфінітив оддавати у другому реченні виражають дії різних осіб. Це об'єктний інфінітив. Суб'єктний інфінітив вживається зазвичай у ролі компонента складеного дієслівного присудка, хоча може виконувати й інші функції, об'єктний – в ролі другорядного члена речення. Проте суб'єктний інфінітив може виконувати й інші функції, а об'єктний – функції різних другорядних членів. Щодо суб'єктного інфінітива, то яку функцію він виконує в реченні, залежить від семантики особових форм дієслів, до яких інфінітив прилягає.

Якщо відмінювані дієслова характеризуються послабленим лексичним значенням і виступають у ролі допоміжних дієслів, то вони разом з прилеглим до них суб'єктним інфінітивом становитимуть складений дієслівний присудок.

Отже, потрібно знати достовірно, які саме дієслова є допоміжними. Це питання поки що є спірним для мовознавців. На нашу думку, найбільш чітко зазначені положення допоміжних дієслів у «Грамматики русского языка». У ролі допоміжних виступають зазвичай дієслова таких семантичних груп:

– Ті, що означають початок, продовження або кінець дії, вираженої інфінітивом (починати, почати, стати, заходитись, кинутись (у значенні «почати»), продовжувати, перестати, припиняти, покинути (у значенні «перестати»), наприклад: *Вода почала залишати човен* (І. Нечуй-Левицький).

Модальні дієслова із значенням можливості, необхідності чи повинності (*могти, уміти, устигати, ухитритися, умудритися, мати, мусити*) та із значенням наміру (*хотіти, бажати, лінуватися, прагнути, намагатися, наміряться, силкуватися, старатися, збиратися, братися, наважуватись, пробувати, вирішити, думати* (в значенні «мати намір», *мріяти* (в значенні «мати намір»), *погодитись, надіятись, готуватись, розраховувати, осмілитись, сміти, рватися, поспішати, сподіватися*). Наприклад: *Од хвилювання Тетяна не могла спокійно говорити* (С. Васильченко).

Деякі з поданих дієслів можуть вживатися, носячи різне смислове навантаження, то їх і прилеглих до них інфінітивів синтаксична функція буває різною. Так, дієслова *хотіти, бажати* можуть вживатися не у значенні «мати намір», а виражають повнозначні внутрішні фізіологічні потреби істоти та виступають у ролі простого дієслівного присудка, наприклад: *Теля хоче пити, а не їсти*.

Без модальних значень бувають повнозначні дієслова *мати, збиратися, готуватися* (в дорогу), *поспішати*. Прилеглий до них інфінітив виконуватиме інші функції, наприклад: *Вона була рада, що має з ким піти у село*.

У ролі складової складеного дієслівного присудка інфінітив виступає також у сполученнях з прикметниками або дієприкметниками, що виражають модальні значення наміру чи повинності, а вживання при них дієслівних зв'язок був, буде вказує на спосіб і час (зв'язка *є*, що виражає значення дійсного способу теперішнього часу, буває зазвичай нульовою). Таким чином створюються поєднання слів наприклад: *Учень радий був би пізнати щось нове*.

Також існують складені дієслівні присудки, де інфінітив прилягає до іменника, як складова стійких фразеологічних словосполучень типу *мати*

намір (бажання), чи іменників майстер, мастак (з наявною або нульовою зв'язкою), вживаних у значенні модальних дієслів хотіти тощо, наприклад: *Вона мала охоту зараз-таки в'язати пліт* (М. Коцюбинський).

Такі та деякі інші присудки у мовознавстві часто називають складними, щоб відмежувати їх від звичайних складених дієслівних та іменних присудків. Проте деякі мовознавці відносять їх до іменних, дієслівних чи змішаного типу ускладнених складених присудків.

Також інфінітив виконує функцію вираження лексичного значення складеного присудка у безособових реченнях, де в ролі зв'язок виступають особові та безособові дієслова, як правило, тих же семантичних груп, що й в особових реченнях (*стати, почати, хотітись, судитись*) або предикативні прислівники переважно модального та емоційно-оцінного значення типу *треба, слід, варто, час, пора* тощо, наприклад: *Аж любо глянути, так гарно все навколо*.

Також існує поєднання інфінітиву та спонукальної частки *годі*, яка виражає як заборону дії, так і значення предикативного прислівника (*не*) *можна* та допоміжного дієслова *перестати*. Отже, речення з присудком, вираженим поєднанням частки *годі* та інфінітива, можуть бути інфінітивними, наближатися до безособових (коли в ролі присудка виступає словосполучення предикативного прислівника та інфінітива), або бути особовими конструкціями.

Присудок безособових речень, складовою якого є інфінітив, нерідко буває ускладненим, як і в особових конструкціях, наприклад: *Треба тільки уміти слухати* (М. Коцюбинський).

Зрідка інфінітив виконує функцію підмета. Найчастіше це відбувається у реченнях з присудком, вираженим також інфінітивом або іменником чи прислівником, хоч при такому підметі можливий також присудок, виражений особовим дієсловом, наприклад: *Відчувати в окопі живу душу біля себе – це щастя* (О. Гончар).

У таких конструкціях складно розпізнати, який із членів речення є підметом, а який – присудком. Для цього необхідно звертати увагу на морфологічні ознаки слів, їх порядок та загальний зміст речення. Якщо один із головних членів речення виражений інфінітивом, а другий іменником, то незалежно від їх позиції підметом, зазвичай, буває інфінітив, наприклад: *Яка честь належати народові!* (Остап Вишня).

Зрідка в таких випадках інфінітив виконує роль присудка, наприклад: *Наше завдання – спинити проливання крові демократії* (О. Корнійчук).

Коли обидва головні члени виражені інфінітивом, то функцію підмета має той, що стоїть на першому місці. Конструкції, в яких підмет виражений інфінітивом, а присудок прислівником, слід відрізняти від безособових речень, де присудком є сполучення прислівника з інфінітивом. Розрізняти їх допомагає порядок слів та інтонація. Двоскладні речення на межі групи підмета і присудка виразно виокремлюють паузою дві частини, інфінітив-підмет займає перше місце, тоді як у безособовому реченні на першому місці стоїть прислівник, що інтонаційно об'єднується з постпозитивним інфінітивом, створюючи таким чином складений присудок.

У ролі другорядного члена речення інфінітив найчастіше виконує функцію додатка. Додатком, як правило, виступає об'єктний інфінітив, який залежить від дієслів із значенням волевиявлення (порада, наказ, навчання, прохання, побажання), а також від дієслів деяких інших дієслів *дати, подати, допомагати, мати, заважати, варити*: *Умовив я таки бабусю їхати до Києва* (Остап Вишня).

Інфінітив, що залежний від безособово-предикативних дієприкметникових форм на *-но, -то*, характеризується виразним об'єктним значенням. Даний інфінітив співвідноситься з прямим додатком, який виражений іменником, наприклад: *«їх тепер бити заборонено»* (Г. Тютюнник).

Суб'єктний інфінітив рідко зустрічається у ролі додатка і сполучається з невеликим колом дієслів (кілька семантичних груп), для яких зв'язки з

іменником або інфінітивом є звичайно обов'язковими. Переважно це дієслова із значенням уникання (*уникати, відмовлятися, боятися*), бажання (*хотіти*) та деяких інших (*навчатися, любити, мати, недобачати, обіцяти* тощо), наприклад: *Вони уникали зустрічатися один з одним.*

При дієсловах волевиявлення типу *дозволяти, забороняти* в ролі додатка постає зазвичай як об'єктний інфінітив. Але нерідко в ролі додатка при них постає також суб'єктний інфінітив. Зумовлюється це тим, що суб'єкт може усвідомлюватись одночасно і як об'єкт, виражений зворотним займенником, наприклад: *Добре, що вона не часто дозволяла собі розглядати цей кадрик...* (Л. Первомайський).

Синтаксичну функцію інфінітива, що залежить від іменника, але не входить до стійких фразеологічних зворотів, деякі мовознавці вважають неузгодженим означенням. Проте інші мовознавці стверджують, що інфінітив, залежний від іменника з процесуальним значенням, потрібно вважати додатком. Однозначно, залежний від іменника інфінітив частіше за все буває означенням, наприклад: *Думка купити ножі дуже всім сподобалася* (М. Коцюбинський).

Існують також конструкції, де залежний від іменника інфінітив відповідає на питання непрямих відмінків і легко заміщується іменником-синонімом з виразним об'єктним значенням. Такий інфінітив вважається додатком і підпорядковується переважно іменникам, утвореним від перехідних дієслів, рідше від іменників дієслівного чи недієслівного походження, наприклад: *Загалом охочих пристать до нашого гуртка не одіб'єшся...* (С. Васильченко).

У присубстантивного інфінітива буває відчутний своєрідний відтінок мети. У таких архаїчних конструкціях інфінітив вказує на призначення предмета, названого іменником, і виступає у реченні означенням: *Її здавило в грудях, і в неї не стало духу дихать* (І. Нечуй-Левицький).

У мові східних слов'ян до XIV ст. існував супін, який мав суфіксальне утворення на *-ть* (*ловить*) та був схожим з інфінітивом. Вживався він при

дієсловах руху і виражав мету цього руху. З плином часу супін замістився інфінітивом, хоча залишки супінних конструкцій збереглися й до сьогодні. Це пояснюється тим, що інфінітив перейняв від супіна його синтаксичну функцію у реченні – обставина мети. Суб'єктний інфінітив у функції обставини мети вживається переважно при дієсловах руху (*іти, їхати*) чи дієсловах типу *залишатися, найнятися*; об'єктний інфінітив – при таких, що лише пов'язуються з ідеєю про рух (*послати, запросити, відпустити*): *Він зайшов привітатися*.

Найяскравіше значення мети проявляється в інфінітиві тоді, коли він входить до речень з обставинами місця. В інших випадках інфінітиви – обставини мети іноді втрачають виразність, бо дієслова руху сприймаються у взаємозв'язку з обставинами місця, і за їх відсутності такі інфінітиви можуть набувати просторового значення: *«Ми пішли на леваду білить скатерті та рушники»* (І. Нечуй-Левицький) і *«Андрій пішов оглядати руїни»* (М. Коцюбинський).

Отже, у сучасній українській мові інфінітив може виконувати різні синтаксичні функції. Це зумовлене його граматичною природою, особливістю походження та роллю в історії розвитку деяких дієслівних конструкцій.

Найчастіше інфінітив виконує функцію присудка. Також інфінітиву притаманні функції підмета, додатка, означення та обставини мети.

Оскільки синтаксичні функції інфінітива бувають іноді невиразними, то при їх виокремленні мовознавці висловлюють різні думки, погляди та принципи. Щоб визначити функцію інфінітива як члена речення, необхідно враховувати те, суб'єктом чи об'єктом він є, з якою частиною мови пов'язаний у реченні, зважати на характер і повноту лексичного значення цього слова, до яких словосполучень (синтаксичних чи фразеологічних) воно входить, а також враховувати загальний зміст речення.

РОЗДІЛ 3. ОПИСОВИЙ ПРЕДИКАТ ЯК САМОСТІЙНИЙ КЛАС СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У ФУНКЦІЙНОМУ ВИМІРІ Й У КОМУНІКАТИВНОМУ АСПЕКТІ

3.1 Предикат як категорія синтаксису

У сучасних граматичних дослідженнях одним із найвагоміших теоретичних принципів розмежування типів простого речення є виокремлення формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного та комунікативного рівнів, які розглядаються вченими як ієрархічна система значень, зумовлених характером функціонування синтаксичних одиниць. Поєднання декількох аспектів дає змогу теоретично і практично осмислити такі актуальні проблеми сучасного мовознавства, як питання про класифікацію простих речень, їхню елементарність / неелементарність, синтаксичні зв'язки й семантико-синтаксичні відношення, функційні типи синтаксичних одиниць, взаємозв'язок речення-висловлення й тексту.

Останнім часом спостерігається тенденція до синтетичного залучення різних методів, прийомів і підходів до аналізу категорійної структури речення. Оскільки «загальний рух синтаксичної думки йшов від логічної до психологічної, потім до формально-граматичної концепцій, від яких звернув до категорій комунікативних, семантичних та прагматичних» [38], то це не могло не позначитися і на потрактуванні поняття предикації.

Сучасний словник української мови дає таке **визначення предиката**: 1) формальна категорія синтаксису; те саме, що присудок (граматичний предикат); 2) семантична категорія синтаксису; термін, який означає приписувану суб'єктові ознаку (семантичний предикат); 3) основний зміст повідомлення, його ядро, рема (комунікативний предикат); 4) частина речення, що відповідає предикату судження (логічному предикату) [54, с. 540]. У західноєвропейській лінгвістичній термінології термін «предикат» було використано на позначення частини речення, що відповідає

повідомлюваному, а також на позначення головного компонента цієї реченнєвої частини. В українських та деяких інших слов'янських мовах замість нього вживають його кальку (укр. присудок, рос. сказуемое), що уможливило розмежування логічної і граматичної категорій. Проте й дотепер у слов'янських мовах термін «предикат» не вийшов з ужитку. З терміном «присудок» пов'язують передусім формальний аспект цього члена речення, а з терміном «предикат» – його змістовий план. Тому класифікацію предикатів можна здійснити за двома векторами: за семантикою й частиномовною приналежністю.

За семантикою розрізняють шість типів предикатних синтаксем: предикати дії, предикати процесу, предикати стану, предикати якості, предикати кількості й локативні предикати.

Особливості предикатних синтаксем виявляються в їхньому частиномовному оформленні. До предикатів належать частини мови, які виражають значення дії, процесу, стану, якості, кількості. Це такі частини мови, як дієслова, прикметники, числівники, а також іменники. Центральне місце в сукупності предикатів посідають дієслова.

З-поміж предикатів Н.Д. Арутюнова розрізняє такі семантичні типи: таксономічний, реляційний і характеристичний [8]. Таксономічні предикати вказують на входження предмета до класу предметів, яким притаманна спільна ознака: *Ця тварина належить до сімейства ссавців* або *Ця тварина – ссавець*. Реляційні предикати репрезентують відношення, що пов'язують предмети: *Василько – мій друг*. Характеристичні предикати окреслюють постійні й тимчасові ознаки об'єкта: *Микола Миколайович – нероба* або *Микола Миколайович не працює*. Цей семантичний тип досить великий і різномірний, що зумовлює його внутрішню класифікацію [8].

Варто диференціювати завдання семантичної класифікації предикатів і дієслів. Це мотивується тим, що предикат не завжди виражається дієсловом і навіть не завжди одним тільки дієсловом. Та й дієслово не завжди репрезентує саме предикат. Предикатом називається не все, що

повідомляється про предмет, а лише вказівка на його ознаки, стан і відношення з іншими предметами. Так, не вважається предикатом твердження про існування або тотожність предмета самому собі, а також найменування. У зв'язку з цим цікавою постає семантична кваліфікація і класифікація зв'язки *бути* Н.Д. Арутюновою, яка вважає, що вона може використовуватися для предикації (зокрема для характеристичної). Водночас існує ще три семантичні типи вживання цієї зв'язки, що не називаються предикацією. Останнє простежується в разі її використання: 1) для ствердження існування; 2) для найменування; 3) для позначення тотожності. Для узагальнення таких уживань виокремлюють предикативне відношення, при цьому термін «предикат» інтерпретується як один з видів предикативного відношення [8].

Типологія предикатів нерівнозначна. Розрізняють граматичний предикат, семантичний предикат, комунікативний предикат та логічний предикат.

Граматичний предикат є головним членом речення, який поєднується формою координації з підметом і виражає синтаксичні категорії модальності й часу. Він стосується формально-синтаксичної структури речення. Морфологізованим засобом вираження граматичного предиката в українській мові виступають особові форми дієслова.

Семантичний предикат виражає ознаку, що приписується суб'єктові в певному часовому і модальному плані, тобто те, що висловлюють (стверджують або заперечують) про предмет думки. Виділяють предикат зі значенням дії (*Молодь буде завод*), процесу (*Троянди цвітуть*), стану (*Мені було сумно*), якості (*Ліс густий*), кількості (*Хлопців було п'ять*). На іншій класифікаційній основі виділяють: таксономічні предикати, що вказують на входження предмета до відповідного класу (*Ця тварина – лама*), реляційні предикати, які означають відношення певного об'єкта до інших об'єктів (*Син вищий за батька*); характеристичні предикати, що виражають динамічні й статичні, постійні й змінні ознаки предмета (*Мати працює; Дівчинка –*

студентка; Дитина заснула). Сюди належать також оцінні предикати (*Осінь чудова*), предикати просторової і часової локалізації (*Озеро неподалік, Зараз сніданок*). Предикати класифікують також за їхньою валентністю, яка зумовлює певну кількість підпорядкованих їм актантів (слів, що означають осіб або предмети, які беруть участь, зокрема, у процесі, позначеному дієсловом), або за типом суб'єкта і ознакою похідності. За валентністю (кількістю актантів) предикати поділяють на одномісні (*Дідусь дрімає*), двомісні (*Діти стояли біля осокара*), тримісні (*Мати накрила стіл скатертиною*), чотиримісні (*Ми прибули з Одеси до Києва поїздом*) тощо. Відповідно до типу суб'єкта розрізняють предикати нижчого рангу, що стосуються матеріальних сутностей, власне предметів, і предикати вищого рангу, які поєднуються з суб'єктами на означення різних видів нематеріальних об'єктів, невластивих предметів [54, с. 541].

Комунікативний предикат є центральним компонентом актуального членування речення, тим, що стверджує або запитує про вихідний пункт повідомлення – тему. Він не тотожний граматичному предикату (присудкові) та семантичному предикату і може бути виражений будь-яким реченням або групою членів речення. Засобами вираження комунікативного предиката зазвичай виступають кінцева позиція у реченні, логічний (головний) наголос та інші.

Логічний предикат – термін логіки, що означає конститутивний член судження – те, що висловлюють (стверджують або заперечують) про суб'єкт судження. Проте не будь-яку інформацію про суб'єкт вважають предикатом. У деяких сучасних напрямках логіки поняття «предикат» замінено поняттям пропозиційної функції, аргументами якої є актанти (терми) – суб'єкт і об'єкти.

Розглянемо погляди вчених щодо категорії предиката в сучасному мовознавстві. Так, деякі лінгвісти розглядають предикацію як складник мовленнєво-мисленнєвих процесів. У цьому аспекті предикацію розуміють як будь-який мисленнєвий акт, тобто зміну структури свідомості, що

здійснюється під впливом сприйнятих знаків. Так, Г.П. Мельников пропонує назвати повідомленням таку послідовність мовних знаків, що викликає хоча б одну предикацію [46, с. 119], а власне предикацію трактує як процес змін, який забезпечує формування нового, вихідного знання у свідомості слухача, і який стосується не тільки породження висловлення, його структури, але й розшифрування повідомлення адресатом; вихідного знання, що актуалізується у свідомості одержувача інформації в комунікативному акті.

Учені розмежовують логічну та граматичну предикації, вказуючи на їхні суттєві ознаки: акт логічної предикації, тобто судження, полягає в твердженні або запереченні чогось [52, с. 223]; граматична предикація «має не тільки різний ступінь предикативності, але й багато різновидів залежно від різних рівнів мови», «може як завгодно комбінувати члени граматичного речення, абсолютно вільно й у будь-яких поєднаннях» [45, с. 405].

Предикація, на думку Н.Д. Арутюнової, – це логіко-синтаксичні відношення, що виникають у реченні як різновид характеристики: суб'єкт слугує знаковим еквівалентом предмета дійсності, а предикат не має референції до предмета, він – його означуване – є субститутутом абстрактного поняття, тобто має стосунок тільки до свого означуваного. Суб'єкт належить світу, а предикат – мисленню про світ [8]. Причому одне і те ж слово може виступати то у функції виділення (іменування) предмета, то у функції характеристики (останню інколи називають предикацією) [29, с. 25]. Отже, предикаційний аспект відтворює динаміку руху від думки до мовлення. Структура думки, що на ній ґрунтується речення, спричинює синтаксичне членування конструктивного ядра на дві частини (групи) і «нове їхнє сполучення, яке в цей момент фіксує свідомість» [18, с. 52].

В аспекті, де предикація вживається як психологічний процес утворення речення, вчені виділяють три типи предикації: 1) «предикація ствердження», коли дитина пізнає відношення між предметами й діями; 2) «предикація дії», коли дитина має оволодіти назвою предмета, потім дією (перцептивно), і, нарешті, пов'язує одне з іншим; 3) «предикація атрибуції»,

що означає розуміння відмінностей між об'єктом і якостями, ознаками предметів. Отже, компоненти думки (психологічного судження) відрізняються один від одного не за їхньою роллю у структурі думки як у пізнавальному акті, а лише за часом появи у свідомості мовця. Водночас психологічний присудок є найважливішим елементом, метою повідомлення, що «встановлює відмінність між психологічним підметом і психологічним присудком за тими ж ознаками, що й між логічним суб'єктом і предикатом, а саме за їхньою роллю у структурі думки як пізнавальному акті» [50, с. 23–24].

Учені справедливо вказують, що логічний аспект аналізу речення часто розчиняється в конструктивному та комунікативному аспектах. Логічний суб'єкт зазвичай ототожнюють із темою, даним, «відомою» інформацією, основою висловлення, а логічний предикат – відповідно з ремою, новою інформацією, предикованою частиною. «Як синхронічний, так і діахронічний опис тих чи цих мовних елементів, а також їхніх зв'язків та стосунків у рамках словоформи чи речення, – зауважує А.І. Даниленко, – має ґрунтуватися не так на власне морфологічних або синтаксичних засадах, як на комунікативних основах «руху думки», або предикуювання нового знання у співрозмовника» [19, с. 59].

Накладання комунікативного членування на логічне та їхню взаємодію в рамках одного висловлення можна пояснити об'єктивними чинниками. Мовець (суб'єкт думки) виділяє в предметі чи явищі певну ознаку, відношення, формує думку за логічною формулою $S \in P$, інакше кажучи, S – це «тематична предметність», а P – «предикація», і коли мовець повідомляє її слухачеві, то новим, у його розумінні, для слухача буде саме виділена ознака. Таку ознаку в мовленні, вважають дослідники, супроводжують певні об'єктивно-модальні та часові характеристики (предикативні ознаки). Можна говорити про предикацію та референцію з позиції міжособистісної діяльності, оскільки мовець обирає та характеризує об'єкти референції з огляду на індивідуальні цілі міжособистісної взаємодії та власних уявлень

про партнера комунікації. Отже, апологети комунікативного напрямку визначають предикацію як репрезентант речення-висловлення; у типових випадках, за їхніми спостереженнями, предикація збігається з категорією актуального членування: фокус теми – предикований, а фокус реми – предикувальний компоненти.

У формально-граматичному плані предикацію кваліфікують із послідовним опертям на не менш вагомні синтаксичні поняття: 1) на присудковість: визначення предикації як дієслівного комплексу, тобто фактично предикація ототожнена з присудковістю (О. Мельничук, Г. Удовиченко); 2) на предикативність як головну граматичну ознаку простого речення загалом.

За другого підходу вчені розуміють предикацію винятково як: 1) відношення між елементами двоскладного речення, частіше між підметом і дієсловом-присудком, фактично ототожнюючи категорії предикативності й предикації (Л. Булаховський; Р. Будагов; О. Руднев; А. Грищенко та інші); 2) властивість речення загалом, незалежно від наявності в його складі дієслова.

У розвитку теоретичних засад розуміння специфіки синтаксичних категорій суттєву роль відіграли спостереження й узагальнення, висловлені прибічниками структурного напрямку в мовознавстві. Водночас широко розгорнене вивчення синтаксичної системи показало відсутність єдиного погляду на низку принципових питань досліджуваної проблеми. Відомо, що В.В. Виноградов вбачав значення і роль загальної категорії предикативності у відношенні змісту речення до дійсності [11, с. 17], натомість О.І. Смирницький у такому ж значенні вживає термін предикація, визначаючи її як «віднесення висловлення до дійсності», точніше «віднесення певного змісту висловлення до дійсності в абстракції від цього змісту» [59, с. 102, с. 107].

Починаючи з 70 – 80-х років ХХ ст., предикативність послідовно поєднується із морфологічним вираженням, а предикацію розглядають із урахуванням значеннєвих параметрів у структурно-семантичному аспекті.

Необхідність застосування формально-змістового критерію до вивчення предикації обґрунтовує, зокрема, Г.В. Колшанський, «... як співвідношення поняттєвого одиничного та загального характеру і як найрізноманітнішу форму зв'язку групи слів, тобто членів речення в мовному плані» [34, с. 28]. П.А. Лекант визначає предикацію як «приписування ознаки предмету висловлення за посередництва двох сполучних компонентів речення». Відношення ознаки до предмета в мовленнєвому акті встановлює сам мовець: предикації властивий ефект безпосередності, унаочнення, тобто вираження зазначеного поєднання понять відбувається в процесі спілкування – «на очах» у мовця і співрозмовника [41, с. 71].

Отже, говорити про головні ознаки предиката можна за умови чіткого розмежування й уточнення трьох понять: предикація, предикативність і присудковість. П.П. Коструба пропонує це зробити, беручи до уваги словотворчу будову термінів, а також традицію їхнього вживання. На думку мовознавця, назва предикація – це «віддієслівний іменник абстрактного значення, що означає акт нашої думки, яким ми певному предметові приписуємо якусь наявну ознаку (або її відсутність) відносно якогось часу, хоч би й необмеженого, або стверджуємо, що якийсь процес відбувається, якийсь стан триває в певному часі.

Термін предикативність має дуже прозору словотворчу будову: прикметникова основа і суфікс –ість указують на те, що це назва опредмеченої ознаки. Як ознака певної форми слова, наприклад, особової форми дієслова, предикативність – це здатність виражати предикацію. Присудковість – це ознака таких комунікативних одиниць мови, у яких предикація виражається за допомогою присудка» [35, с. 8].

Найприйнятнішою у нашому дослідженні є синтаксична концепція І.Р. Вихованця: синтаксичні категорії предикативності, предикації та предикатності неоднорідні за своєю природою і стосуються різних внутрішньоаспектних відмінностей [13, с. 31]. Учений переконливо розв'язав

питання про співвідношення граматичного й актуального (сміслового) членування речення. На думку І.Р. Вихованця, закріплену в сучасному мовознавстві комунікативну категорію предикативності як комплексну категорію, що складається з категорій часу, модальності й особи, потрібно перейменувати, замінивши це поняття терміном «надкатегорія реченнєвої актуалізації» та доповнивши останню ще одним складником – категорією актуального членування [13, с. 27]. У такому розумінні речення-висловлення в тексті – це триядерна структура, комунікативне ядро якої оформлене над категорією актуалізації; формально-синтаксичне ядро постає категорією предикативності, що вказує на взаємозв'язок (взаємозалежність) підмета і присудка в простому двоскладному реченні; водночас семантико-синтаксичне ядро постає категорією предикації, що стосується суб'єктно-предикативних відношень [13, с. 29]. Як вважає А.П. Загнітко, «предикативність – це граматичне втілення предикації» [22, с. 3].

Отже, поняття логічного суб'єкта / предиката, психологічного суб'єкта / предиката, даного / нового становлять те саме явище, розглядуване в різних аспектах: логічний суб'єкт / предикат – з позиції суб'єкта думки; дане / нове – з погляду суб'єкта мовлення з огляду на слухача; а психологічний суб'єкт / предикат – під кутом зору слухача, суб'єкта сприйняття інформації. Труднощі гносеологічного розмежування цих понять спричинені тим, що ті самі лексико-граматичні засоби слугують для маркування різних явищ. Спостерігаємо поліфункційність цих маркерів, синкретизм форм, суміщення в одному елементі декількох різнорідних явищ. Для речення мова встановлює лише регулярні схеми, віддаючи їхнє індивідуальне оформлення на волю мовця. Пошуки й опис механізму предикації, вияви відкритих і прихованих способів фіксації думки в мові на рівні речення збагачують сучасне вчення про речення-висловлення, спрямоване на розкриття національної специфіки оформлення думки в різних типах граматичної організації.

3.2 Поняття описового предиката

У сучасній лінгвістичній літературі немає одностайної думки щодо статусу терміна «описовий предикат» у системі мови. Так, В.М. Дерибас, А.П. Мордвілко, Л.В. Шубіна традиційно відносять описовий предикат до фразеологізмів, а Н.О. Бойченко, В.О. Кузьменкова, О.М. Лагузова, М.М.Прокопович розглядають ці сполуки як маргінальне явище між фразеологізмом і вільним словосполученням. Відповідно, відсутнє і більш-менш уніфіковане тлумачення терміна описовий предикат: тут достатнім є покликання на прізвища таких дослідників, як О.Есперсен, В.В. Виноградов, М.М. Прокопович, Л.В. Ніколенко, Л.В.Шубіна, В.М. Дерибас, А.М. Мухін, Р.М. Гайсіна та ін.

А.П.Мордвілко виокремлює серед фразеологічних зворотів іменні та дієслівні фразеологічні звороти, у рамках останніх – «дієслівні описові вислови». В.О. Кузьменкова, услід за В.О. Белошапковою та Канза Роже, трактує їх як «описові предикати», Н.О. Бойченко – як «стійкі дієслівні сполуки», О.М. Лагузова називає їх «описовими дієслівно-іменними зворотами». У науковій літературі ці терміни вживаються переважно як синоніми. В.О. Кузьменкова зазначає, що ядро поля описового предиката містить сполуки, «у яких практично вся семантика дієслівного компонента перебуває на другому плані»; проте сказане не стосується дієслів з узагальненою семантикою (фазисності, причиновості і т.п.), а отже, «описові предикати з узагальненою семантикою утворюють самостійні групи», що «можуть ґрунтуватись як на кількох дієсловах, так і на одному» [37]. Важливим видається застереження авторки, що «для визначення статусу описового предиката його треба розглядати в складі висловлення, тобто включеними в мовленнєвий ланцюжок. Описові предикати є текстовою категорією і тільки так можуть бути досліджені в повному обсязі» [37].

Ю. Адінцова вивчає дієслівні компоненти описових предикатів, співвідносних з однослівними дієсловами, використовуючи терміни «описові дієслівно-іменні звороти» та «описові предикати», які трактує як конкретну реалізацію описової дієслівно-іменної сполуки в реченні, де кожне слово має своє лексичне значення і свою граматичну форму, загальне ж їхнє значення передає семантику дієслова, співвідносного з дієслівно-іменною сполукою [2, с. 216]. Дослідниця звертає увагу на те, що дієслівні компоненти описових дієслівно-іменних предикатів різняться як за ступенем десемантизації, так і за частотністю їхнього вживання в мовленні [2, с. 219].

Термін «описовий предикат» видається доцільним тому, що фактично передає сутність дієслівно-іменної конструкції, адже «описовий» – це такий, що «висловлює той самий зміст, але в більш розгорнутій (поширеній) формі; пояснювальний; перифрастичний» [14].

Під **описовими предикатами** розуміємо одиницю «непрямої» (вторинної) номінації, яка складається з дієслівного компонента з переосмисленим первинним значенням та іменного компонента; вона семантично цілісна і виконує синтаксичну функцію простого дієслівного присудка або сполуки підмета та присудка [14, с. 126].

В.А. Белошапкова дає таке визначення описового предиката: це – похідні двослівні дескрипції з іменною словоформою, які співвідносяться за значенням з одним словом – дієсловом, прикметником, пасивним дієприкметником або предикативним прислівником, а також синтаксичні структури двох рівнів: рівня словосполучення [14, с. 127] з іменною словоформою в непрямому відмінку, де іменний компонент посідає, зазвичай, синтаксично залежну позицію формального додатка: *Хіба ти **маси** **силу** чудеса творить?* (4); та рівня підметово-присудкової пари, де іменний компонент займає позицію підмета: *Мелашку **взяв** якийсь **страх**, як вона доторкнулася губами до золота* (16).

Семантично ослаблений, але граматично головний (на рівні словосполучення) компонент (типу *відрізнятися, характеризуватися*)

Т.В. Шмельова називає експлікатором, водночас Г.О. Золотова такий компонент дефінує компенсатором.

Як і будь-яке поле в структурі мови, поле описових предикатів має не тільки радіальний континуум від ядра до периферії, але й певні опозитивні категоріальні структури. І з цього погляду принциповим внеском до аналізу «описових висловів» є робота А.П. Мордвілко. Саме виявлені свого часу А.П. Мордвілко два великих класи описових предикатів, які мають різні характеристики, складають першу опозицію: 1) описові предикати, семантично тотожні однослівному дієслову-корелятору: *зняти вереск – заверещати, надати допомоги – допомогти: І зняла такий вереск, що причовгав дід* (4); *Не може держава переселенцеві **допомоги дати*** (1); 2) описові предикати, семантично близькі йому: *затамувати подих – завмерти, дати плескачів – відлупцювати, залитися слізьми – заплакати: Я **затамував подих** – зараз почнеться* (4); *Баба Палажка впала навколішки, **залилася слізьми** й поцілувала кінчик золотого покривала* (16). Назвемо другий клас зображальними описовими предикатами. Поділ на дві великі групи дав можливість побачити, що семантично тотожні описові предикати характерні для наукового стилю мови, а семантично близькі, зображальні, вживаються в художній мові та розмовному мовленні згідно з цільовими настановами цих функційних стилів. Зокрема синонімія характерна саме для зображальних описових предикатів. Можна сказати, що на основі одного денотата за допомогою описового предиката може бути побудована семантична парадигма, в якій кожний варіант описового предиката відрізняється від інших на якусь семантичну величину за умови збереження денотата. Наведемо приклад семантичної парадигми: *потоптатися поглядом – подивитися: Біля вікна – на Тихонові та на Давидові **потоптався поглядом*** (1).

Отже, описові предикати є ефективним інструментом надання картинам точних кольорів у літературних творах, засобом передавання цілісності картини, засобом висловлення перебігу дії, різноманітних її фаз.

Описові предикати в художній мові передають, здебільшого, емоційну забарвленість або оцінку подій.

Принциповою виявилась класифікація описових предикатів за позицією, яку займає іменний компонент, тобто за структурним принципом. У дослідженні Р. Канзи проводиться розмежування описового предиката за структурним принципом: ОП-1, який будується за зразком непередикативної конструкції – словосполучення: *я поробити діло, витягати користь*, наприклад, *З усього треба **користь витягати**, хоч би й зубами прийшлося тягнуть* (5) та ОП-2, який будується за зразком передикативної конструкції: *трапилося випромінювання*. Наприклад, ***Сльози виступили** на її очах* (16). Модель ОП-1 переважає серед описових предикатів активної дії, тому передбачає дію на об'єкт з боку активно діючої особи.

Обидва типи описових предикатів (ОП-1, ОП-2) підпадають також під семантичну класифікацію [33]. Семантична класифікація допомагає нам деталізувати класифікацію А.П. Мордвілко і виділити не лише «полюсні» групи (семантично тотожні та семантично близькі однослівному дієслову), але й проміжні: 1) групу в приядерній частині поля – найближчій периферії; 2) каузативну групу; 3) фазисну групу. Ця класифікація заснована на якості дієслівного компонента в складі описового предиката. Зрозуміло, що дієслівний компонент не повністю втрачає своє лексичне значення (інакше він ідентифікувався б з дієсловом-зв'язкою), а тому й іменується «напівзв'язаним» або «лексично ослабленим», «лексично спустошеним». Міра ослаблення лексичного значення в різних дієслів різна, що й надає підставу для виділення цих груп. Найбільш лексично ослабленим є дієслово в так званій ядерній групі описових предикатів, де носієм семантики майже повністю є іменний компонент. Ця група характерна для наукового стилю мови, де важливо позначити процес, специфічне явище: *відбувається синтез, відбуваються згорання, піддаються змінам* (переважно в ОП-1 з дієсловами *здійснювати, піддавати*).

Дієслова найближчих периферійних груп, каузативних та фазисних, не тільки меншою мірою втрачають своє лексичне значення, але й яскравіше виявляють притаманне їм «групоутворювальне» значення, як, наприклад, каузативні – «робити так, щоб ситуація мала місце або починала мати місце» [14]: *збити з пантелику: Дівці дівку недовго **збить з пантелику**, а ще таку, як моя панночка* (17).

Фазисні описові предикати включають значення фазисних дієслів і можуть бути замінені не однослівним дієсловом, а конструкцією «фазисне дієслово + основне дієслово», яка передає значення певного описового предиката: *приходити в смуток (почати сумувати), вступити у переговори (почати переговорюватися)*. Наприклад, *Делегатські збори ухвалили підняти прапор Центральної ради і **вступити в переговори** з німецьким командуванням* (7).

Описові предикати як синтаксична модель представляють свої позиції іншим компонентам, що дозволяє утворити за їхнім зразком їхні семантичні аналоги, зокрема антонімічні структури, ліквідативи та конверсиви [7, с. 46]. Утворення антонімічних структур у формі описових предикатів пов'язане з тим, що описовий предикат, на наш погляд, добре пристосований до вислову так званої «векторної протилежності», тобто до вислову різноспрямованих дій, ознак та якостей: *пред'явити звинувачення – зняти звинувачення, прийняти умови – відкинути умови*, наприклад, *Я пропоную зараз же **прийняти умови** без дискусії, бо через кілька годин буде пізно* (7).

Ліквідативи Ю.Д. Апресян тлумачить так: «робити так, що якась ситуація перестає мати місце або не має місця» [7, с. 46]. У якості дієслівного компонента в подібних конструкціях виступають дієслова деструктивної дії або дієслова, які означають ліквідацію (анульованість) певної дії або процесу: *позбавлятися, ліквідувати, лишати, порушувати, спростовувати, відкидати, відводити, відмінати, втрачати, розривати*. Наприклад, *Дванадцять вже років, як грамоту прислав великий князь, де **скасував** безглузду **заборону*** (7).

Поняття конверсив, як відомо, введене до синтаксису Т.П. Ломтевим [44]. Т.П. Ломтев розрізняє конверсію предметів та конверсію самого відношення. Відношення, яке виражає речення, може мати прямий та зворотний напрям. «Конвертованість – це здатність речення змінювати при трансформації напрям відношень між приприсудковими та при зв'язковими компонентами, з яких одне обов'язково підмет» [13, с. 128]. Описові предикати володіють широкими можливостями виявляти конвертині відношення, особливо ті моделі, в яких функціонують каузативні дієслова: *А в морі ти даси мені відповідь – А в морі я отримаю від тебе відповідь* (3).

Отже, описовий предикат – це семантично нечленована, синтаксично неподільна одиниця мови, що складається із дієслівного компонента, що домінує синтаксично, та іменного компонента, який є семантичним центром сполучення. Не існує чітких критеріїв, що дозволили б згрупувати всі описові предикати, набір критеріїв залежить від підходу автора. Основними диференційними ознаками описових предикатів є семантична та синтаксична зв'язаність, функційна еквівалентність дієслова.

3.3 Відмінності між описовими предикатами та фразеологічними сполуками

Два мовні яруси, синтаксис і фразеологія, не тільки взаємодіють, але й взаємопроникають один в одного. Інколи внутрішні процеси одного рівня зумовлюють вагомі зрушення в структурі іншого, підтвердженням чого може поставати витворення окремого шару цілісних (нерозкладних) словосполучень, що виступають одним членом речення й активно поповнюють фразеологічний фонд внаслідок відповідної делексикалізації певних компонентів.

Різнобічні зв'язки фразеологізмів із синтаксичними словосполученнями зумовлені їхнім походженням, а також семантичними, граматичними й функційними властивостями. Внаслідок різного вияву цих

відношень усі словосполучення української мови поділяються за ступенем структурно-семантичної цілісності на три основні групи: 1) сталі словосполучення з неподільною семантичною та формально-граматичною структурою, або фразеологізми: *товкти воду в ступі, докласти рук, взяти в руки, вибити із сідла*; 2) словосполучення, в яких семантичне членування відповідає членуванню синтаксичної структури, тобто синтаксично вільні словосполучення: *весняна повінь, солов'їний спів, накреслити схему*; 3) словосполучення проміжного типу, які за характером лексичних значень слів наближаються до синтаксично вільних словосполучень, а за здатністю відтворюватися в мовленні – до фразеологічних одиниць: *ветеран праці, голуб миру, молода гвардія, мати успіх* [4].

Звичайно, з погляду розмежування одиниць синтаксичного і фразеологічного рівнів мови, найбільше зацікавлення складають взаємовідношення сталих словосполучень першої і третьої групи. Для з'ясування граматичних та семантичних особливостей словосполучень проміжного типу необхідно виявити закономірності співвідношення фразеологічних і синтаксичних словосполучень.

Семантична своєрідність фразеологічних і синтаксичних словосполучень зумовлюється насамперед їхнім відношенням до позначуваних явищ навколишнього світу. У синтаксичних словосполученнях слова виконують функцію прямого найменування предметів, процесів, ознак і властивостей, а для фразеологічних одиниць характерною постає функція вторинної номінації.

Вторинність фразеологічної номінації полягає в переосмисленні вже наявних у мові словесних засобів називання. Так, усім звичні у вільному вживанні слова *земля, чути, впадати, очі, язик, вода, рот* у межах фразеологічних одиниць внаслідок переосмислення втрачають свої функції прямого найменування, виконуючи у відповідному постійному лексико-семантичному контексті (оточенні) завдання вторинної номінації.

Внутрішньореченнєва фразеологізація наявна в тому разі, коли реальною є цілісність того чи іншого словосполучення, хоча слід пам'ятати і брати до уваги різні ступені фразеологізації. Так, реалізація у словосполученні між компонентами (стрижневим і залежним) комплетивних відношень постає діагностичним показником відносної граматизації і відповідно лексикалізації утворення й сприйняття його як першого ступеня фразеологізації: *п'ять хлопців, група студентів* та ін.: *Та я їду під всі чотири вітри на все життя закохувати дівчат*. Якщо враховувати, що цілісні (нерозкладні) словосполучення за своєю структурою постають досить розмаїтими, то й аналіз внутрішньореченнєвої фразеологізації в її взаємодії з граматизацією, лексикалізацією є досить складним [25].

До цілісних словосполучень належать: 1) словосполучення з кількісним значенням, де стрижневий компонент є носієм кількісної семантики: *шість дівчат, кілька квітів*; 2) словосполучення зі значенням сумісності, що найадекватніше пізнається на реченнєвому рівні, коли форма дієслівного присудка набуває форми множини і стосується обох дійових осіб: *Серпень з вереснем стискають один одному правиці*; 3) словосполучення зі значенням вибіркової: *дехто з друзів, п'ятеро з них, один з прибулих*; 4) словосполучення, до складу яких входять форми типу *з обличчям, з руками, росту?*; 5) словосполучення, у яких стрижнєве слово заповнює синтаксичну позицію члена речення, а залежне розкриває це значення і постає як уточнення: *останніми днями, на тому тижні, минулого четверга*; 6) сполучення прикметників з іменниками-назвами родових понять: *веселий чоловік, надзвичайна подія, (Було по всьому помітно, що Балаш чоловік убогий)*; 7) конструкції, утворені на ґрунті співвідносних прийменників: *переліт з Києва до Львова*; 8) сполуки фазових, модальних дієслів, предикативних прикметників і предикативних прислівників з інфінітивом: *Ти зрікся мови рідної, // Тобі Твоя земля родити перестане*; 9) сполучення фазових і ряду модальних дієслів з віддієслівними іменниками: *розпочати роботу*; 10) сполучення з граматично стрижневими словами *що / хто* або

похідними від них лексемами: *дещо незрозуміле, щось непристойне*; 11) метафоричні й перифрастичні генітивні конструкції: *сурма великого горя, челюсті сіней* [25].

Традиційно іменований описовий предикат також має відношення до проблеми внутрішньореченнєвої фразеологізації, оскільки він інколи прямо, інколи опосередковано співвідноситься з тими чи іншими фразеологізмами. Здебільшого вважають, що описові предикати виступають одиницями непрямої номінації, що складаються з дієслівного компонента з переосмисленим вихідним значенням та іменного компонента. Такій одиниці притаманні: а) семантична цілісність; б) функція простого дієслівного присудка. У цих предикатах дієслово зазвичай кваліфікують як дієслівний релятор (напівповнозначне дієслово, дієслово-напівзв'язка), лексичне значення якого постає спустошеним, послабленим. На сьогодні в лінгвістиці немає вичерпного опису дієслівних реляторів у складі описових предикатів, хоча, очевидно, їхній склад постає відносно обмеженим. Тут, напевно, слід враховувати синсемантичність дієслівних реляторів та їхню лівобічну маркованість семантично мотиваційним іменником. Здебільшого дієслівний релятор визначає дію, а поєднувані з ним іменникові компоненти формують разом з таким дієсловом своєрідну семантичну парадигму. На думку В.О. Кузьменкової, таких дієслівних реляторів нараховується близько тридцяти п'яти, хоча вона свої обчислення здійснює тільки з опертям на форми недоконаного виду. Можливо, врахування співвідносних форм може зумовити майже подвоєння кількості, хоча на автоматичну корелятивність у такому разі, поза всяким сумнівом, годі сподіватися. До таких дієслівних реляторів належать слова типу *вести, вимовляти, висловлювати, виступати, виявляти* та інші. Звичайно, у цьому разі не беруться до уваги всі обсяги значення дієслівних лексем, а враховуються тільки окремі з них, які найбільш регулярно постають синсемантичними й прогнозують власною валентністю наявність регулярного постпозитивного аргумента. Заповнювані такими описовими утвореннями, синтаксичні позиції предиката тільки структурно

можуть бути віднесені до розчленованих, а функційно вони постають цілісними. З-поміж таких дієслівних реляторів є особливо частотні: *мати вигляд, мати зв'язок, мати репутацію, мати намір, мати честь, мати вплив, мати надію, мати сумнів* та ін. Показовим у цьому разі є те, що не в кожному випадку така конструкція може бути легко замінена словом-еквівалентом: *мати вигляд* → *виглядати*, *мати зв'язок* → *пов'язуватися*, *мати значення* → *значити*, але *мати в собі, мати право, мати попит* [25].

Серед основних положень дослідження важливими постає наступне: описові предикати утворюються внаслідок граматизації лексичного значення дієслівного компонента, а також протиставляються фразеологізму, словосполученню та слову на основі диференційних ознак (граматизація лексичного значення дієслівного компонента, невідтворюваність сполуки, синтаксична неподільність, підрядний зв'язок між компонентами, проникність структури, неодновалентність дієслівного компонента, можливість структурних перетворень, які порушують граматичну й семантичну єдність сполуки, синонімічні співвідношення з однослівним дієслівним еквівалентом) тощо [39, с. 10]. Особливістю описових предикатів О.М. Лагузова вважає реалізацію ним атрибутивної валентності, яка надає реченню додаткового конотаційного змісту [39, с. 11].

М. Капась-Романюк поділяє думку, що описові предикати – це маргінальне явище між фразеологізмом і вільним словосполученням, але більш дотичне до фразеологічної системи. Більшість дослідників традиційно вводять описовий предикат до складу фразеологізмів (В.М. Дерибас, В.А. Козьменко, А.П. Мордвілко, Л.В. Шубіна тощо), що все ж викликає певні заперечення (М.М. Прокопович, В.О. Кузьменкова, Н.О. Бойченко, О.М. Лагузова та інші). Н. Карпенко зауважує, що «своєрідної позиції дотримується П.О. Лекант, який сполуки такого типу розглядає як особливу синтаксичну категорію, яка не має відношення ні до словосполучень, ні до фразеологізмів, ні до складних членів речення» [33, с. 257]. М.М. Прокопович констатує, що «навіть зберігаючи свободу сполучуваності,

ці словосполучення розташовуються у сфері, що межує між синтаксисом і фразеологією, втрачаючи цю свободу, стаючи фразеологізмами, вони посідають місце на периферії фразеології» [53, с. 48].

Проте не всі дослідники, які пишуть про принципи розрізнення описових предикатів і фразеологічних сполук, називають однакові критерії цього розрізнення. Так, Н. Бойченко виділяє «низку чинників, які зумовлюють **стійкість описових предикатів**, а саме: 1) співвіднесеність з однією поняттєвою одиницею; 2) зв'язане значення дієслівного компонента; 3) вибіркова сполучуваність компонентів описового предиката; 4) закріплене узусом використання описових предикатів як стійких сполук» [9, с. 4]. Н.Карпенко визначає такі відмінності: 1) стійкість, 2) відтворюваність, 3) еквівалентність слову за значенням і синтаксичною функцією, 4) втрата самостійного лексичного значення слів. Довести їх розмежування чи ототожнення можна лише на основі встановлення того, чи ці риси властиві тільки фразеологізмам, чи й дієслівно-іменниковим сполукам [33, с. 258]. Сстійкість досліджуваних сполук є менш жорсткою порівняно зі стійкістю фразеологічних одиниць. Це доводить, що більшість описових предикатів не є власне фразеологічними одиницями і перебуває на межі між фразеологізмами та вільними словосполученнями. «Порівняно з вільними сполуками, описові предикати характеризуються більшою, а щодо фразеологізмів – меншою стійкістю. Вони передбачають певні семантичні перетворення в одному з компонентів сполуки (дієслівному), тоді як фразеологічні одиниці здебільшого створюються внаслідок метафоричного переосмислення вільного словосполучення в цілому» [9, с. 5]. Дослідники підкреслюють, що іменний компонент, залежний від дієслівного (десемантизованого) – репрезентанта граматичних показників, у семантичному плані є головним [47, с. 69; 46, с. 49; 55, с. 262; 9, с. 4], причому чим вищий ступінь десемантизації дієслова, тим активніше воно сполучається з абстрактними іменниками, утворюючи описові предикати [2, с. 219].

Важливим для описових предикатів є факт наявності дієслівного еквівалента до сполуки; останній з іменним компонентом має належати до одного словотвірного гнізда [63, с. 263]. Л.В. Шубіна слушно підкреслює, що перифрастичні звороти часто відрізняються від синонімічних дієслів своїми семантичними відтінками, експресивно-стилістичними особливостями, синтаксичними властивостями поширення і функціонування в реченні [63, с. 262]. Наприклад, стилістично марковане *утнути жарт* і нейтральне *пожартувати*.

Ф.І. Буслаєв, розглядаючи описові форми, наголошував, що до їхнього складу входять такі дієслова, яким притаманне найзагальніше значення, а часткове застосування їх до відомої дії виражається іменником [10, с. 196]. Порівнюючи синонімічні вирази *допомогати* і *надати допомогу*, Ю.Д. Апресян наголошує, що лексичне значення в останньому вислові зосереджено в слові *допомога*, а тому цілком очевидно, що *надати* в цьому разі не має власного лексичного значення і виражає лише синтаксичну категорію дієслівності, постаючи носієм відповідних граматичних значень [6, с. 127]. Лінгвіст вважає, що для того, щоб іменник став не тільки семантичним, але й синтаксичним центром вислову, він повинен бути «одієслівлений за допомогою лексичних напівдопоміжних параметрів», роль яких в описовому предикаті виконують дієслова-релятори [6, с. 135].

Очевидним постає утворення описового предиката внаслідок синтаксичної транспозиції дієслова в ім'я процесу, стану, якості. Таке перетворення є суто смисловим, хоча безсумнівною постає наявність словотвірних перетворень. В описовому предикаті дієслово-релятор надає додаткової характеристики тому чи іншому іменнику, надаючи йому значення фазовості або аспектуальності.

Описовим предикатам притаманний потужний синтаксичний потенціал для передачі повної картини рольових відношень. Ця особливість уможливорює не жорстке прикріплення стрижневих слів до відповідного дієслова-релятора, а опосередковує вибір партнера залежно від

комунікативного наміру й від передбачуваних актантних ролей, водночас актуальним постає питання синонімії, пор.: *зробити обшук, піддати обшуку, провести обшук ↔ обшукувати / обшукати*. Описовий (=розщеплений, функційний) предикат дозволяє мовцеві максимально зреалізувати відповідну психологічну настанову з належною акцентуацією процесу як такого або наголошення значущості самого обшуку, а його перебіг не постає суттєвим. Найбільш нейтральним виступає дієслово-релятор *зробити / робити*, що максимально корелює з офіційною настановою цієї дії, оскільки семантика дієслів-реляторів *піддати, провести* містить певний емоційно-експресивний відтінок.

Особливості вияву складного (складеного) підмета, вираження простого дієслівного присудка і допоміжних компонентів у структурі складеного дієслівного або іменного присудків відображають не одновимірні і нерівнорядні процеси взаємопроникнення закономірностей одного мовного ярусу в інший і значущість розмежування ступенів фразеологізації з простеженням вияву диференційних ознак фразеологізму як сукупності. Саме остання засвідчує статус фраземи як складника фразеологічної системи. Окремі ж диференційні ознаки фразем, особливо ті, що торкаються синсемантичності окремих компонентів, не можуть бути підґрунтям для зарахування такої одиниці до складу фразем, хоча цілком мотивованою постає тенденція до цього.

Описові предикати являють собою синтаксичну єдність і постають самостійним класом словосполучень (непредикативних та предикативних), тому що містять специфічну сукупність властивостей як вільних сполучень, так і фразеологізмів. Наступні аргументи доводять це твердження. По-перше, семантичний зв'язок між дієслівним та іменним компонентом в описовому предикаті відносно стійкий, він є жорсткішим, ніж у вільних словосполученнях; дві синтаксичні одиниці становлять одну семантичну і можуть бути замінені одною словоформою (*робити пересадку – пересідати, дати відповідь – відповісти*). З певним дієсловом в описовому

предикаті в якості іменного компонента може вживатися лише обмежений набір лексем. Недієслівний експлікатор «вибирає» собі іменний компонент, а початкове слово – дієслово, прикметник або прислівник віддають перевагу тому чи іншому експлікатору. Водночас цей зв'язок не є таким жорстким, як у фразеологізмів, тому що допускає набагато більшу кількість як іменних партнерів до дієслова, так і дієслівних до імені (*займатися бігом – займатися біготнею, здійснювати пробіжку – здійснювати забіг*). По-друге, стійкістю семантичних зв'язків характеризуються не окремі лексеми, а класи слів. Так, дієслова зі значенням переміщення в просторі найбільш системно утворюють описові предикати з експлікатором *здійснювати*: *здійснювати підйом, сходження, політ*. З цим же експлікатором утворюються описові предикати з оцінними діями: *помилитися – здійснити помилку, обманути – здійснити обман*. Дієслова та прикметники «адресованої» дії «віддають перевагу» дієслову надати: *допомогти – надати допомогу* [14]. По-третє, в описовому предикаті можлива синонімія дієслівних компонентів без зміни актантних ролей: *він помилився = він здійснив помилку = він зробив помилку = він допустив помилку*; дієслова *здійснити, допустити, зробити* в словниках трактуються одне через одне й часто вживаються як синоніми в описовому предикаті. По-четверте, місця дієслівного й іменного партнерів описового предиката, на відміну від фразеологізмів, не є чітко закріпленими. Дієслово та ім'я можуть бути відділені одне від одного іншими членами речення: *І маємо тепер ми **право** світла, і годі вже дурити вам людей* (7). По-п'яте, наявність в описовому предикаті іменного компонента відкриває позицію для узгодженого означення, що не завжди корелює з придієслівним прислівником, на що звертали увагу ще Ф. Буслаєв та О. Потебня. Позиція сама по собі факультативна, вона може бути зайнята чи не зайнята (що не властиве фразеологізмам), це дозволяє ввести в описовий предикат компоненти іншої пропозиції: *прийняти необмірковане рішення, дати нездійсненну обіцянку*. Заміна прикметника тягне за собою кардинальну зміну значення усього речення, пор.: *Двадцять вже років, як грамоту*

прислав великий князь, де скасував безглузду заборону – Двадцять вже років, як грамоту прислав великий князь, де скасував найвищу заборону (7). Пошосте, іменний компонент в описовому предикаті може замінюватися анафоричним займенником: Йому потрібна допомога? Вони виявлять її негайно.

РОЗДІЛ 4. СТРУКТУРНІ ТИПИ ОПИСОВИХ ПРЕДИКАТІВ

4.1 Регулярні структурні моделі описових предикатів

Кількість аналізованих одиниць у мовленні зростає, моделі, за якими утворюються описові предикати, є різноманітними, тому актуальним постає виділення ядерних (продуктивних) та периферійних (непродуктивних) моделей описових предикатів.

Якщо брати до уваги загальноприйняте розуміння **мовної моделі**, то треба розуміти цей термін як формулу структурно-семантичних перетворень, за якою побудовані, будуються або можуть бути побудовані відповідні похідні одиниці [56, с. 8]. На думку Ю. Д. Апресяна, модель повинна потенційно будувати не тільки ті мовні об'єкти, які вже зустрічаються в мовній практиці мовців, але й об'єкти, що принципово допускаються, хоча ще й не зустрічаються в мовній практиці [5, с. 98]. **Структурна модель** – це структурно-семантичне узагальнення відповідного типу аналітичних одиниць (аналітичних дієслів, аналітичних прийменників тощо) [40, с. 160].

Описові предикати завжди будуються за конкретними моделями. Описові предикати за структурним принципом мають два типи: 1) предикатні словосполучення (ОП-1): а) безприйменникові (V+N): *вести розмови, мати відчуття, робити обшук, приймати рішення*; б) прийменниково-іменникові (V+prèp.+N): *впасти у відчай, взяти в полон, прийти на поміч* та 2) суб'єктно-предикатні словосполучення (ОП-2), що являють собою сполучення підмета й присудка типу: *Йдуть пошуки, Нудьга бере* тощо.

Особливість суб'єктної структури ОП-2 (N+V→V) полягає в тому, що сполучення дієслова та іменника, семантично рівнозначне дієслову, виступає у формі речення. Такі речення можуть бути трансформовані в структури, де об'єкт займає позицію суб'єкта: *Мене сумнів бере → Я сумніваюсь*. На

семантичному рівні суб'єктно-предикатні структури являють собою неподільну єдність, а на формально-граматичному рівні їхні компоненти виконують різні синтаксичні функції. Суб'єктна структура постає непродуктивною в українській мові.

Загальна модель ОП-1 має вигляд $Vf + N \rightarrow V$, іменний компонент в ОП-1 займає позицію граматичного додатка й може бути виражений іменником або іменниково-прийменниковою конструкцією, тому основні структурні типи є такими: $Vf + N2-6 S/Pl$ та $Vf + pr\grave{e}p. + N2-6 S$, де Vf – дієслово, $N2-6 S/Pl$ – іменник у непрямому відмінку в однині чи множині (при цьому $N2$ – іменник у родовому відмінку, $N4$ – іменник у знахідному відмінку, $N5$ – іменник в орудному відмінку, $N6$ – іменник у місцевому відмінку), $pr\grave{e}p.$ – прийменник.

4.1.1 Двокомпонентні моделі описових предикатів

Нами були виділені такі двокомпонентні моделі описових предикатів:

1) безприйменникові:

а) $Vf + N4$

S: вести боротьбу, відчувати потребу, робити аналіз, брати/взяти участь, чинити опір, мати охоту: *А яку я матиму користь за поміч?* (5); *То він клав газету, прокашлювався і робив цілу доповідь* (1); *Мусим ми словами нашу правду довести* (7); *Між тим, Президент і зі свого боку зробив відповідний посил дипломатичній ложі* (10);

б) $Vf + N4$

S, Pl: давати наказ(и), висловити прохання, ставити питання, давати відповідь(і), робити скок (и): *Мала розум, а в вас, мабуть, оце загубила* (16); *Хіба ти маєш силу чудеса творить?* (17);

в) $Vf + N2$

S: *наробити шкоди, зазнати поразки, завдати травми, доходити висновку, зазнати розкоші: Не для того тебе призначив князь і рада ухвалила, щоб ти киянам **кривди учиняв** (7); Не може держава переселенцеві **допомоги дати** (1); А **права** на це він, на свою власну думку, **не мав** жодного (2);*

г) **Vf+N2**

S,Pl: *дістати травми, зазнати втрат, доходити висновку, завдати руйнації: Якось Ява з Яришкою посварився і при всіх **плескачів** їй **надав** (4);*

г) **Vf+N5**

S,Pl: *займатись заготівлею, займатись розподілом, займатись продажем, займатись різьбленням, йти обходом, покривати поцілунками: Баба Палажка впала навколішки, **залилася слізьми** й поцілувала кінчик золотого покривала (16); І Матюха **здвигнув плечима** (1); Він **проводив поглядом** стрижені й уквітчані косами голівки, прямі й похилені до пліч у славному вигині шиї (2); Та саме в той момент, здіймаючи з мисника миску, Маланка **скинула** на нього **оком** (6); Надійка **засипала** Левка **запитаннями** (2);*

д) **Vf+N3**

S: *Заплющивши очі, він **піддався сумові**, що колисає душу (2);*

2) прийменниково-іменникові:

а) **Vf+вN4**

S: *йти в атаку, поринати в сон, ударитись в образ, піти в наступ, взяти в полон, приходити в екстаз: Закривши очі, вона зразу **поринає в сон**, і сновидіння продовжується, як се часом буває у молодих здорових натур (3);*

б) **Vf+на+N4**

S: *стояти на перешкоді, йти на поправку, взяти на облік, прийти на допомогу, йти на ризик, йти на маневри, навести на смuteк, піти на штурм: Так, ти **стаєш** мені **на дорозі** і вважаєш, що маєш на мене право*

(6); *Згадай іще, що я той самий, хто й самому гетьману не дасть себе на посміх* (17);

в) **Vf + в + N6**

S: *мати в опіці, бути в захваті, бути в претензії, жити у злиднях, бути в нужді: Полчища спогадів не тільки його, але всього, очевидно, роду, цілих поколінь **стикаються** раптом в його **пам'яті** і вириваються на волю* (3); *Хочу спіймати, записати у **пам'яті** – і не виходить* (6).

г) **Vf + до + N2**

S: *доводити до втоми, призвести до сварки, доводити до кінця, бути до вподоби: Дванадцять вже років, як грамоту прислав великий князь, де **довів до відома** про скасування безглуздої заборони* (7).

г) **Vf + з + N5**

S: *ставитися з презирством, ставитись з пошаною: **Озивається з докором** сестра-вдова вже навздогін братові* (3);

д) **Vf + з + N2**

S: *вивести з задуми, вивести з рівноваги: Дівці дівку недовго **збить з пантелику**, а ще таку, як моя панночка* (17); *Від могутнього вибуху все **зривається з місця*** (3);

е) **Vf + під + N4**

S: *взяти під опіку, взяти під арешт, взяти під варту, брати під охорону: **Брав під захист** великі міста Європи* (3).

4.1.2 Трикомпонентні моделі описових предикатів

Серед трикомпонентних моделей можна виділити наступні:

1) безпрियменникові:

а) **Vf + N4 + Inf** (із залежним інфінітивом):

*висловив бажання вивчити, мати змогу виляяти: Адже останній **має змогу виляяти** всіх попередніх і здаватись самим найрозумнішим* (2); *У разі*

виявлення порушення чинних норм орган сертифікації **матиме право призупинити** дію сертифіката або анулювати його (8);

б) **Vf + N4 + N2** (із залежним іменем у формі родового відмінка): *постає необхідність перегляду, відчувала потребу діяльності. От тільки чи дочекаються повернення давніх боргів кредитори, зокрема сільгоспприємства, які з кожним роком усе гостріше **відчують нестачу коштів** для оранки, сівби, збирання врожаю? (11); І тут, у ясній тиші останніх літніх днів, його **огорнуло болісне почуття самотності** (2); Він **відчував** десь вглибині **натиск сліз**, зовсім не відповідний до його віку й становища (2);*

2) з залежним прийменниково-іменним комплексом:

а) **Vf + N4 + у / в + N6**

*відчувати потребу, мати потребу, відчувати необхідність, мати необхідність: відчувати потребу у спілкуванні. Ідучи потупивши голову, він **відчував велику необхідність у помсті** (2);*

б) **Vf + N4 + на + N4**

*мати право, мати шанс, мати час: має право на відмову. Тобто лідер опозиції **має всі шанси на виграш** (14); Як повідомлялося, Росспоживнагляд із 7 лютого **запровадив заборону на ввезення** до Росії сирів кількох українських виробників, які нібито зайняли реконструктивну позицію у розв'язанні проблеми якості своєї продукції (11); Крім того, він був командирований до вищої школи і **мав право на підтримку** в першу чергу (2);*

в) **Vf + N4 + до + N2**

*мати здібність, мати потяг, відчувати жагу, горіти бажанням: має здібності до виготовлення, відчував жагу до творчості. Може, ще з часів свого дитячого чередникування, лежачі в полі, плетучи батоги та кошики, він **вкорінив у собі звичку до самопоглиблення** (2);*

г) **Vf + N4 + для + N2**

мати можливість, надавати можливість: має можливості для забезпечення. Сергій Кулжинський, який став першим директором цієї

установи, **доклав багато зусиль для її становлення та визнання у науковому світі** (13);

д) **Vf + N4 + про + N4**

укладати угоду, мати думки: кидають гасла про від'єднання. Це тим паче є значущим фактом зараз, коли раз у раз з різних боків політики-радикали кидають гасла про можливе від'єднання того чи іншого регіону від соборного тіла матері України (9); 1657 року він укладає угоду про військовий союз зі шведами (12).

4.2. Основні й неосновні семантичні типи описових предикатів

4.2.1 Семантичні групи дієслівних елементів

У пропонованому підрозділі ми визначаємо реєстр дієслів, здатних утворювати описові предикати, та з'ясовуємо їхні властивості й здатності сполучатися з іменними компонентами.

На думку С. Ожегова, у складі описових предикатів всі дієслова використовуються в своїх переносних значеннях, у результаті чого вони в тій чи іншій мірі втрачають своє предметно-речове значення [48, с. 217].

Дослідження приналежності лексичних функцій дієслова і відповідного йому аргумента – іменника до певного класу фундаментальної класифікації предикатів показало, що існує певна залежність між дієсловами OPER1 і сполучуваними з ними іменними компонентами. Розглянемо відповідний матеріал більш детально, виходячи з місця описового предиката в фундаментальній класифікації Ю.Д. Апресяна.

Дії. Згідно з Ю.Д. Апресяном, OPER1 від дій – це лексеми, значення яких включає до свого складу семантичний примітив «робити». Перший актант дії – «агенс, який цілеспрямовано змінює світ, тобто форми існування,

стану, властивості й відносини різних об'єктів, до числа яких відноситься й він сам».

Діяльність. Діяльність, згідно з Ю.Д. Апресяном, – «це дієслово, що означає сукупність різнорідних та різночасових дій, що мають одну кінцеву мету, причому час існування ситуації, позначуваної даним дієсловом, розтягується на кілька раундів спостереження».

Процеси. До цього класу належать дієслова, які «позначають зміну об'єкта мимоволі, тобто зміну, що протікає без втручання будь-чєї волі». У тлумаченні таких дієслів на певній ступені семантичної редукції виявляються компоненти «переміщається» (тече, падає), «стає» (росте, одужує), «перестає бути» (горить = «знищується під впливом високої температури»). Процеси можуть зближуватися з діями, відрізняючись від них контекстом «ненавмисності». Першим актантом таких дієслів є пацієнс – сутність, у якій в ході розвитку даної ситуації змінюється положення, стан або властивості. Тому OPER1 від процесів виражається дієсловами з пасивним значенням. Усі дієслова, що використовуються в ролі OPER1 від процесів, відповідають цій властивості.

Усі предикати умовно можна поділити на предикати зі значенням стану і предикати зі значенням дії (статальні й акціональні предикати).

Акціональні предикати:

а) предикати на позначення конкретної дії представлені наступними дієсловами: чинити, звершувати, коїти, завдавати, нанести, отримати, робити, здійснювати, займатись, вести. Наприклад, *робити операцію – оперувати, нанести удар – ударити, займатись доставкою – доставляти, отримати ушкодження – ушкодитись, надати допомогу – допомогти, піддавати нагріванню – нагрівати. Наближаючись до ворожого судна, запорожці вели невпинний прицільний вогонь із рушниць, змітаючи ним усе з палуби (15); Не може держава переселенцеві **допомоги дати** (1); Якось Ява з Яришкою посварився і при всіх **плескачів їй надав** (4); Здибавшись з ворогом дуже великої сили, запорожці **ставали до оборони** (15);*

б) предикати на позначення соціальної діяльності представлені наступними дієсловами: вести, вершити, проводити, займатись. Наприклад, *вести агітацію – агітувати, вершити суд – судити, займатись торгівлею – торгувати, проводити обшук – обшукувати, вести розмови – розмовляти. А без дешевого робітника **хазяйство вести** годі (5); Ось де він **править службу** божу (6); Вони **дадуть інструкції** нашим (15); Дванадцять вже років, як грамоту прислав великий князь, де **скасував** безглузду **заборону** (7); Святослав **одержав владу** з рук старіючої Ольги у важкий для Давньоруської держави час (15); Мовляв, українці **зробили** свій геополітичний **вибір** і билися за його утвердження (11);*

в) предикати на позначення когнітивно-пізнавальної діяльності представлені наступними дієсловами: вести, ставити, робити, давати, припуститися, мати, справляти, творити. Наприклад, *робити синтез – синтезувати, вносити корективи – корегувати, давати аналіз – аналізувати, ставити запитання – запитувати. В цьому короткому нарисі автор поспішає **зробити** відразу деякі **визначення** (3); То він клав газету, прокашлювався і **робив** цілу **доповідь** (1); Якщо **зробити** ґрунтовний аналіз цього напрямку у вашому господарстві, то в потенції при рекультивациі бджолосімей можна добре зводити дебет з кредитом (8);*

г) предикати на позначення мовленнєвої діяльності представлені такими дієсловами, як: робити, давати, ставити, вести, виражати, виказувати, просити, оголошувати. Наприклад, *робити доповідь – доповідати, ставити до відома – повідомляти, давати пояснення – пояснювати, давати обіцянку – обіцяти, вести бесіду – бесідувати. І батьки наші **зробили** нам 428-ме **попередження** по тому місцю, про яке при дівчатах не говорять (4); Друга баба **принесла** з Києва **звістку**, що якась молода молодиця ходила в Києві по Лаврі (16); В міру спроможності він **кидав** слухачам влучне **слівце**, збуджував сміх, поправляв тим часом пенсне і починав знову з новим натхненням (2); – Гадаю, є законні шляхи повернення пам'ятника, –*

висловив сподівання депутат Новодністровської міської ради Валентин Ліщук (10).

Статальні предикати:

а) предикати на позначення почуттів та стану представлені такими дієсловами: мати, відчувати, перейматися, плекати, проявляти, виказувати, виражати, входити, впадати, вдаватися. Наприклад, *мати радість – радіти, відчувати сум – сумувати, плекати надію – надіятись, проявляти любов – любити, впасти у гнів – гніватися, відчувати заздрість – заздрити. Мусила робити це тайкома, бо її малювання й досі **наводило** маму **на** безпросвітний **смуток*** (15); *В душі йому **жила** міцна **надія** на свою долю, бо кожному властиво **вважати** себе за цілком виключне явище під сонцем і місяцем* (2); *Хоч потому ніхто вже не цікавився руїнами, Андрій **не покидав надії**, що ось-ось не видно як наїдуть пани, усе полагодять, пустять фабрику* (6); *Андрій Венедович похвалив Степана за його намір учитися, але **висловив незадоволення** з теперішньої навчальної системи і з того, що від освітніх справ усунуто старих, досвідчених педагогів* (2); *Проте Андрій **плекав** таємну **надію**, що все минеться якимось, жінка не зачепить* (6); *Я оце на картах кинула: **печаль** йому **падає*** (3); *Заплющивши очі, він **піддався сумові**, що колисає душу* (2).

Дієслівні компоненти описових предикатів різняться як за ступенем десемантизації, так і за частотністю їхнього вживання в мовній практиці. Кожний тематичний ряд відзначається провідним дієсловом, яке здатне активно утворювати описові предикати. Слід зауважити, що чим вищий ступінь десемантизації дієслова, тим активніше воно сполучається з абстрактними іменниками, утворюючи описові предикати. До дієслів, що відзначаються найбільш послабленим лексичним значенням, належать: дати (*дати обіцянку – пообіцяти*), мати (*мати вплив – впливати*), робити (*роботи аналіз – аналізувати*), одержати (*одержати перемогу – перемогти*), прийняти (*прийняти рішення – вирішити*), здійснити (*здійснити посадку – посадити*), нанести (*нанести удар – ударити*).

Широку здатність до сполучуваності мають «плеонастичні вербалізатори». «Плеонастичні вербалізатори – не самостійні в змістовому плані, вони лише дублюють певні семантичні компоненти іменників, що з ними сполучаються, тобто, їхній зміст тавтологічний частині семантики іменника й у складі словосполучення спостерігається плеоназм» [2, с. 218]. Серед плеонастичних вербалізаторів найпродуктивнішими є дієслова *робити, давати*, що реалізуються в таких моделях:

1) з дієсловом *дати* + іменник, що позначає:

а) дії, пов'язані зі взаєминами людей, що виражаються в актах усного та писемного мовлення: *дати гарантію, дати оцінку, дати інструкцію, дати клятву, дати пояснення, дати відповідь, дати підтвердження, дати рекомендацію, дати розпорядження. Вони дадуть інструкції* нашим (4);

б) одиничні акти дії людини: *дати сигнал, дати пас, дати дзвоник, дати плесканців, дати свисток. Мотря дала сторчака на лаву* (16); *Мотря вхопила півня за ногу, витягла з борщу та й дала драла з хати* (16);

1) процесу: *Якось Ява з Яришкою посварилися і при всіх плесканців їй надав* (4);

в) дії, що характеризують різні взаємодії людей, пов'язані з їхньою громадською та трудовою діяльністю: *дати винагороду, дати відстрочку, дати розлучення, дати допомогу, дати право. Нехай за всіх Меланка викуп дасть* (16); «*Я змушений констатувати, що президент дав пряму команду СБУ перетворити сім років, до яких Тимошенко засуджена Печерським судом Києва, на дванадцять років*», – сказав адвокат (9); *Не може держава переселенцеві допомоги дати* (1); *Хто дав їм право? Це дасть можливість не тільки оволодіти ключами до скарбниць духовності інших народів, але й об'єктивно оцінити свою мову, її сильні та слабкі сторони* (15); *Він незаконно давав дозвіл на прослуховування поліцією розмов між адвокатами і їхніми клієнтами у чотирьох приватних справах* (12);

2) з дієсловом *робити* + іменник, що позначає:

а) процес, вид занять, роботи: *робити розтин, робити виписки, робити масаж, робити нотатки, робити покупки. В неділю, коли мала вернутись Надійка, Степан **зробив** надвечір **огляд** своїй одежі, попришивав непевні гудзики голкою (2);*

б) розумова діяльність: *робити аналіз, робити підсумок, робити узагальнення, робити порівняння. В цьому короткому нарисі автор поспішає **зробити** відразу деякі **визначення** (3); «Цим рішенням суд фактично заткнув рота тим свідкам, які прийшли на судове засідання і розповіли, як усе було в дійсності», — **зробив висновки** він (13); То він клав газету, прокашлювався і **робив** цілу **доповідь** (1); Він **зробив** велику **помилку**, адже вважав засудження свого політичного суперника особистою справою першочергової важливості (14);*

в) вплив: *робити зауваження, робити попередження, робити вказівки, робити докори. І батьки наші **зробили** нам 428-ме **попередження** по тому місцю, про яке при дівчатах не говорять Тореадори (4);*

г) неофіційна сфера: *наробити шелесту, наробити гвалту, робити шкоду. Такого **шелесту наробила** (4); Кайдашиха побігла до священика, а потім у волость і **наробила** там **гвалту** (16); - Бач, іродова душе, вчила дітей мене лаяти, а твої діти мені **шкоду роблять** (16); - Я й сама **пороблю діло** і без вас (16).*

Аналіз семантичної структури описових предикатів яскраво ілюструє широкий спектр дієслівних компонентів з номінативним значенням, що позначають процеси або дії (у локативних структурах це дієслова руху й місця розташування, в об'єктних структурах – дієслова володіння й активної дії), що можуть мати різноманітні вияви. Сполучення такого дієслова з певним іменним компонентом звужує це широке значення і сприяє його конкретизації. Питома вага семантики іменного компонента в загальному значенні описового предиката зростає залежно від характеру значення дієслівного компонента. Чим ширше значення дієслівного компонента, тим більше зростає вага семантики іменного компонента.

4.2.2 Семантичні групи номінативних елементів

Іменний компонент у складі описового предиката є його семантичним ядром, тобто несе основне значення всього словосполучення. Тому доречним є виділення семантичних груп номінативних елементів. Іменники в складі описового предиката зазвичай виступають як віддієслівні й несуть у собі різноманітні значення: почуття, емоції, внутрішній стан, різноманітні дії, розумову діяльність. Найчастіше іменники в складі описового предиката вживаються зі значенням:

1) необхідності: потреба, необхідність (*мати потребу, мати необхідність, відчувати потребу, відчувати необхідність; виникає потреба, постає необхідність*);

2) бажання: бажання, жага, охота (*мати бажання, мати жагу, мати охоту, відчувати бажання, горіти від бажання, палати бажанням, палати від бажання, мліти від бажання; охопило бажання, полонило / заповонило бажання, душило бажання, мучило бажання, охопила охота, взяла охота*);

3) можливість: змога, можливість, дозвіл, здібність, право, навички, сила, привілеї, час, шанс (*мати змогу, мати можливість, мати дозвіл, мати здібність, мати навички, мати право, мати привілеї, мати сили, мати час, мати шанс та ін.*);

4) творення, будова: приготування, ремонт, відкриття, кодифікація, пломбування, прошивка, монтаж, будівництво (*вести будівництво, робити відкриття, проводити ремонт, здійснювати прошивку*);

5) переміщення та окремі рухи: перестановка, розворот, пробіжка, ходьба, доставка, удар (*займатись пробіжкою, нанести удар, робити розворот, здійснювати перестановку*);

6) інтелектуальна, розумова діяльність: аналіз, вибір, узагальнення, порівняння, перевірка, опис, спостереження, підсумок, припущення,

коректив, визначення, розуміння (*робити аналіз, ставити запитання, здійснювати перевірку, мати розуміння, вносити корективи*);

7) громадська та трудова діяльність: відстрочка, винагорода, операція, підготовка, керівництво, надзір, контроль, вплив, допит (*робити контроль, дати винагороду, здійснювати операцію, дати відстрочку, мати вплив, проводити допит*);

8) почуття, внутрішній стан: страх, злість, жаль, радість, сум, надія, турбота, заздрість, повага, гнів (*мати гнів, висловити надію, відчувати страх, проявляти турботу, впасти у відчай*);

9) процес, вид занять, роботи: монтаж, в'язання, бомбардування, розтин, масаж, покупки, прошивка, збір, механізація, торгівля, інвентаризація (*робити покупки, займатися збором, здійснювати торгівлю, робити масаж, робити прошивку*).

Задля глибшого аналізу семантики номінативного елемента, проаналізуємо їх у взаємодії з конкретними дієслівними компонентами:

1) з дієсловом *мати* + іменник, що виражає:

а) дії, що характеризують людей у зв'язку з їхньою громадською та трудовою діяльністю: *мати право, мати привілеї, мати перевагу, мати значення, мати статус. Ми маємо тепер право світла, і годі вже дурити вам людей (7); Ми знаємо тепер свої права, ми маємо князівський привілей (7); Так, ти стаєш мені на дорозі і вважаєш, що маєш на мене право (6); А в тодішній Україні ніхто не мав такої слави та пошани, як вояк, сторож границь України (15); Гетьман мав помітну вагу й у всій російській імперії, бо спеціальним указом цариці його порівняли в правах із фельдмаршалами (15);*

б) дії, що виражають стан людини: *мати гнів, мати силу, мати розум, мати щастя, мати неухважність, мати сміливість, мати совість.*

- *Мала розум, а в вас, мабуть, оце загубила (16); Хіба ти маєш силу чудеса творить? (17); Терентій Гаврилович гнів на мене має (5);*

в) явища: *мати силу, мати дар, мати успіх, мати шанси: Говориш добре, дівчино, - проте **не маю часу** з тобою розмовляти (7); Невдовзі виявилось, що цей широких поглядів, спокійний і наполегливий, з твердою волею чоловік **має** безперечний **хист** великого адміністратора (15); Чимала кількість українців, зберігаючи свою духовну спорідненість з українською нацією, **не мала можливості** опанувати рідну мову (15).*

2) з дієсловом здійснювати + іменник, що виражає:

а) інтелектуальну, розумову діяльність: *здійснювати аналіз, здійснювати вибір, здійснювати спостереження, здійснювати узагальнення, здійснювати перевірку; Щойно я **здійснив** невелике **дослідження** (11);*

б) процедури, операції: *здійснювати внесення, здійснювати операцію, здійснювати підготовку; І вже за таким законом **здійснити** чесні демократичні **вибори** (9);*

в) дії: *здійснювати оцінку, здійснювати нормування,; Через культуру мовлення **здійснюємо** **культивування** самої мови, її вдосконалення (15).*

3) з дієсловом взяти + іменник, що виражає:

а) різні взаємодії людей, пов'язані з громадською та трудовою діяльністю: *взяти управління, взяти підписку, брати відповідальність, брати владу; Між іншим, **взяті були під опіку** стрілецтва всі парові млини в околиці, власники яких наживались і безконтрольно грабували народ (15); Не треба нарікати на труднощі, треба **просто братися за справу**, а тобі обов'язково хтось підставить плече (12); Людей **не брали на допити**, а поводитися, як з нерозумними дітьми, що в незнанні своєму не відають, що творять (15); 1 грудня 1991 року 86-річна бабуса **брала участь** у референдумі щодо української незалежності (12);*

б) почуття, внутрішній стан людини: *взяти вину, узяв страх, туга взяла, взяв жаль, взяла злість, взяла втома. Мелашку **взяв** якийсь **страх**, як вона доторкнулася губами до золота (16); Їх **узяв жаль** і досада (16); Мотрю **взяла злість** (16); І **взять вину** (7); Навіть за ту пахучу цигарку, покидьок якого панича, його **брав тепер сором** (13);*

4) з дієсловом *приймати* + іменник, що виражає:

а) офіційну сферу вживання: *прийняти закон, прийняти міри, прийняти пропозицію, приймати рішення. Я пропоную зараз же **прийняти** мої умови без дискусії, бо через кілька годин буде пізно* (1);

б) дії, рухи людини: *приймати бій, прийняти удар.*

ВИСНОВКИ

У результаті виконаного дослідження ми проаналізували поняття предиката, виявили особливості описового предиката, охарактеризували відмінності між фразеологічними сполуками та описовими предикатами, дослідили основні й неосновні структурні моделі аналізованих одиниць. Водночас було виявлено семантичні групи дієслівних та номінативних елементів у складі описових предикатів та проаналізовано закономірності розмивання дієслівних компонентів.

Поняття «предикат» як лексико-граматична категорія й досі залишається в центрі мовознавчих студій. Існують різні підходи до кваліфікації предиката як окремої синтаксичної чи семантичної категорії, але загалом їх усіх можна звести до основних чотирьох, які досить яскраво простежуються в лінгвістиці. Предикат – це формальна категорія синтаксису, то те саме, що й присудок (граматичний предикат); семантична категорія синтаксису (семантичний предикат); основний зміст повідомлення, його ядро, рема (комунікативний предикат); частина речення, яка корелює з предикатом судження (логічний предикат).

У сучасній лінгвістичній літературі немає одностайної думки щодо статусу терміна «описовий предикат» у системі мови. Багато мовознавців обґрунтовували власні погляди щодо розуміння терміна «описовий предикат». У вивченні дієслівних компонентів описових предикатів лінгвісти використовують такі терміни, як «стійкі дієслівно-іменні сполуки», «описові дієслівно-іменні звороти», «описовий предикат». Описовий предикат – це семантично нечленована, синтаксично неподільна одиниця мови, що складається з дієслівного компонента, який домінує синтаксично, та іменного, який є семантичним центром сполучення. Не існує чітких критеріїв, що дозволили б згрупувати всі описові предикати; набір критеріїв залежить від підходу автора. Основними диференційними ознаками описових предикатів є семантична нерозкладність, сталість компонентів;

еквівалентність однослівному кореляту; синтаксична рухливість компонентів (в основному іменного компонента); синтаксична цілісність (для ОП-1); наявність структурно-семантичної моделі. Під час дослідження нами було виділено три типи семантичного зв'язку іменного та дієслівного компонентів. У складі поля описових предикатів виділені такі групи: 1) група в приядерній частині поля – найближчій периферії; 2) каузативна група; 3) фазисна група.

Описові предикати як синтаксична модель надають свої позиції іншим компонентам, що дозволяє утворити за їхнім зразком їхні семантичні аналоги, зокрема антонімічні структури, ліквідативи та конверсиви.

Досліджуючи описовий предикат, ми дійшли висновку, що останній має відношення до проблеми внутрішньореченнєвої фразеологізації, оскільки він інколи прямо, інколи опосередковано співвідноситься з тими чи іншими фразеологізмами. Одні дослідники наголошують на тому, що описові предикати – це маргінальне явище між фразеологізмом і вільним словосполученням, але більше стосується фразеологічної системи. Інші дослідники вводять описовий предикат до складу фразеологізмів, треті розглядають його як особливу синтаксичну категорію, яка не має відношення ні до словосполучень, ні до фразеологізмів, ні до складних членів речення. Ми підтримуємо той погляд, де описовий предикат є маргінальним явищем між словосполученнями та фразеологізмами, оскільки описові предикати представляють собою самостійний клас словосполучень з відносно стійким семантичним зв'язком між дієслівним та іменним компонентом, менш фіксованим у порівнянні з фразеологізмами, але більш сталим у порівнянні з вільними словосполученнями.

З погляду на структуру, описові предикати мають два структурні різновиди: суб'єктні (ОП-2) та об'єктні (ОП-1) описові предикати. Суб'єктні структури не є продуктивними в українській мові.

Найчисельнішою моделлю описових предикатів об'єктної структури є **Vf+N4 S**. Найпродуктивнішими дієсловами цієї групи постають *робити*,

давати, мати, відчувати. Такі сполучення слів (синсемантичне дієслово + іменний компонент) є зручними для комунікації, адже за такою моделлю можна легко створити сполучення з новим іменником для вираження іншої дії [38, с. 184]. Модель **Vf+N4 S,PI** є структурною схемою для великої кількості дієслівно-іменних предикатів. Відмінок іменника прогнозований дієслівним компонентом (перехідні дієслова вимагають знахідного відмінка іменника) описового предиката, а число іменника залежить від потреб мовця; іменний компонент може мати однину або/та множину. Множина використовується для передачі багаторазової, повторюваної дії, а однина – для одноразової дії, при цьому важливим постає вид дієслова.

Якщо брати до уваги трикомпонентні моделі описових предикатів, то широке використання мають як безприйменникові конструкції, так і конструкції з залежним прийменниково-іменниковим комплексом. Частотним виявом характеризуються описові предикати з моделями **Vf + N4+ Inf**, де залежний компонент стоїть у формі інфінітива, та **Vf + N4 + N2**, де залежним компонентом є іменник у формі родового відмінка.

Описові предикати мають широкий потенціал для аналізу їхньої семантики. Усі предикати умовно можна поділити на предикати зі значення стану і предикати зі значенням дії (статальні й акціональні предикати). До акціональних предикатів належать предикати, які позначають конкретну дію, соціальну діяльність людини, когнітивно-пізнавальну та мовленнєву діяльність. Статальні предикати використовуються на позначення почуттів та стану людини.

Сполучення такого дієслова з певним іменним компонентом звужує це широке значення і сприяє його конкретизації. Питома вага семантики іменного компонента в загальному значенні описового предиката зростає залежно від характеру значення дієслівного компонента. Чим ширше значення дієслівного компонента, тим більше зростає вага семантики іменного компонента. Найчастіше іменники в складі описового предиката вживаються з такими значеннями: необхідності; бажання; можливості;

творення, будови; переміщення та окремих рухів; інтелектуальної, розумової діяльності, громадської та трудової діяльності; почуттів, внутрішнього стану; процесу, виду занять, роботи.

Неоднотайною залишається думка щодо закономірності розмивання семантики дієслівних елементів. Велика кількість дослідників висловлюють свої міркування щодо цієї проблеми. Достатньо звернути увагу на термінологію, яка в тій чи іншій мірі відображає процес втрати дієсловом конкретного лексичного значення: досліджувані слова називають «вербалізаторами», «дієсловами зі зв'язаним значенням» «дієсловами-експлікаторами», «компенсаторами» та ін. Метафоричними постають такі формулювання, як «дієслово з майже завмерлим конкретним значенням», «дієслово-привид», «часткове збліднення значення», «зблідле» лексичне значення». Названі терміни відображають однакове явище – втрату дієслівним компонентом семантичної достатності.

Усі погляди дослідників можна звести до єдиних загальних положень. Смисловим центром описового предиката є іменний компонент, а дієслово-вербалізатор виступає оформлювачем граматичної предикативності, носієм категоріального значення дієслівності. Дієслівний компонент, так звана «напівзв'язка», характеризується тим, що його власне лексичне значення «спуistoшене», «послаблене», «вивітрилося», «зблідло».

Лексичне значення дієслова в складі описового предиката повністю зосереджується в іменному компоненті, і, відповідно, дієслівний елемент не має власного лексичного значення, а виражає лише синтаксичну категорію дієслівності, постає носієм відповідних граматичних значень. Таке дієслово має високий ступінь граматизації, наближаючись до ролі формального показника дієслівних і граматичних значень присудка.

Отже, десемантизація дієслова проявляється в переміщенні власної семантики дієслова на другий план. При цьому чим більше дієслово допускає іменних партнерів, тим більше воно виявляється десемантизованим у складі описового предиката.

Отже, неодностайними виступають думки сучасних лінгвістів щодо статусу терміна «описовий предикат», зокрема питання про десемантизацію дієслівного компонента. Цей вектор дослідження може виступати подальшого перспективою дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адінцова Ю. А. Проблема описового предиката в класичній французькій лінгвістиці [Текст] / Адінцова Ю. А. // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – Вип. 19. – С. 68–72
2. Адінцова Ю. А. Типологія дієслівного компонента в описовому дієслівно-іменному предикаті [Текст] / Адінцова Ю. А. // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – Вип. 15. – С. 216–220
3. Адінцова Ю. А. Ядерні моделі описових предикатів в українському та французькому реченнях [Текст] / Адінцова Ю. А. // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – Вип. 17. – С. 82–84.
4. Алефіренко М. Ф. Співвідношення синтаксичних і фразеологічних словосполучень [Текст] / Алефіренко М. Ф. // УМЛШ. – 1983. – № 12. – С. 37–42.
5. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики [Текст] / Ю. Д. Апресян. – М. : Просвещение, 1966. – 305 с.
6. Апресян Ю. Д. Избранные труды : Лексическая семантика. Синонимические средства языка [Текст] / Ю. Д. Апресян. – М., 1995. – С. 127–135.
7. Апресян Ю. Д. Фундаментальная классификация предикатов [Текст] / Апресян Ю. Д. // Языковая картина мира и системная лексикография. – 1968. – С. 45–51.
8. Арутюнова Н. Д. Сокровенная связка : (К проблеме предикативного отношения) [Текст] / Арутюнова Н. Д. // Известия АН СССР. – Сер. лит. и яз. – 1980. – Т. 39. – № 4. – С. 108–112.

9. Бойченко Н. О. Стійкі дієслівні сполуки у публіцистичному тексті : типологічні ознаки та експресивний потенціал [Текст] : афтореф. дис. ... канд. філол наук / Н. О. Бойченко. – К., 2002. – 18 с.
10. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка [Текст] / Федор Иванович Буслаев. – М., 1959. – С. 196.
11. Виноградов В. В. Некоторые задачи изучения синтаксиса простого предложения (На материале русского языка) [Текст] / Виноградов В. В. // Вопросы языкознания. – 1954. № 1. – С. 3–29.
12. Винокур Г.О. Глагол или имя? [Текст] / Винокур Г. О. // Русская речь. Новая серия. – Л., 1928. – С. 77.
13. Вихованець І. Р. Навколо проблем предикативності, предикації і предикатності [Текст] / Вихованець І. Р. // Українська мова. – 2002. – № 1. С. 25–31.
14. Всеволодова М. Ф. Описательные предикаты как фрагмент русской синтаксической системы [Текст] / Всеволодова М. В., Кузьменкова В. А. // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология. – 2003. – № 5. – С. 125–132.
15. Всеволодова М. В. Члены предложения как иерархизованная система коммуникативно значимых позиций [Текст] / Всеволодова М. В. // Вопросы коммуникативно-функционального описания синтаксического строя русского языка : сб. науч. трудов. – М. : Изд-во Моск. ун-та. – 1979. – С. 56–61.
16. Гайсина Р.М. К семантической типологии глаголов русского языка [Текст] / Гайсина Р. М. // Семантические классы русских глаголов. – Свердловск, 1982. – С.16–18.
17. Гак В.Г. Десемантизация языкового знака в аналитических структурах синтаксиса [Текст] / Гак В. Г. // Аналитические конструкции в языках различных типов. М., 1965. – С. 129 – 142.

18. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка : синтаксис [Текст] / Владимир Григорьевич Гак. – М., 1986 – 220 с.
19. Даниленко А. І. Предикати, відмінки і діатези в українській мові : історичний і типологічний аспекти [Текст] / А. І. Даниленко. – Харків, 2003. – 512 с.
20. Дерибас В. И. Устойчивые глагольно-именные словосочетания русского языка [Текст] / В. И. Дерибас. – М. : Изд-во Моск ун-та., 1979. – 423 с.
21. Дмитриева Н.С. Процесс десемантизации глаголов в составе субстантивных описаний [Текст] / Дмитриева Н. С. // Очерки по семантике русского глагола. Уфа. – 1971, С. 27–37.
22. Загнітко А. П. Прагматичний аспект речення і прагматичний рівень висловлення [Текст] / Загнітко А. П. // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : зб. наук. пр. Рівненського державного гуманітарного ун-ту. – Вип. 13. – Рівне, 2005. – С. 3–7.
23. Загнітко А. П. Синтаксис і фразеологія : особливості взаємодії і взаємопроникнення [Текст] / Загнітко А. П. // Учені записи Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія». – Том 20 (59). – № 6. – 2007. – С. 15–25.
24. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови [Текст] / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 1996. – 437с.
25. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис [Текст] / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662с.
26. Золотова Г. А. О принципах классификации простого предложения [Текст] / Золотова Г. А. // Актуальные проблемы русского синтаксиса : сб. науч. тр. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984.
27. Калимуллина В. М. Номинативная лексико-фразеологическая парадигма в английском языке [Текст] / Калимуллина В. М. // Сб. науч. тр. Моск. гос. пед. ин. яз. – Вып. 171. – М., 1981. – С. 26–31.

28. Канза Роже. Описательный способ выражения семантического предиката в современном русском языке (предикат со значением состояния человека) [Текст] / Канза Роже. – М., 1992. – 20 с.

29. Канцельсон С. Д. Содержание слова, значение и обозначение [Текст] / С. Д. Канцельсон – М. ; Л., 1965. – 110 с.

30. Капась–Романюк М. Описові предикати в староукраїнській літературній мові XVI ст. (на матеріалі «Волинських грамот») [Текст] / Капась–Романюк М. // Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика : Зб. наук. праць. – Вип. 16. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – С. 52–58.

31. Капась–Романюк М. Стійкі дієслівні сполуки як об'єкт лінгвістичного дослідження у проекції на історію укр. літ. мови [Текст] / М. Капась–Романюк // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. Випуск 17. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – С. 101–107.

32. Каранська М. У. Синтаксис сучасної укр. літ. мови [Текст] / Марія Устимівна Каранська. – К., 1992. – 560 с.

33. Карпенко Н. Розрізнення описового і фразеологічного сполучень [Текст] / Карпенко Н. // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – Вип. 15. – С. 257–260.

34. Колшанский Г. В. Некоторые вопросы семантики языка в гносеологическом аспекте [Текст] / Колшанский Г. В. // Принципы и методы семантический исследований / Отв. ред. чл. – корр. АН СССР В.Н.Ярцева. – М., 1976. – С. 5–31.

35. Коструба П. П. Поняття предикативності і проблема класифікації комунікативних одиниць мови [Текст] / Коструба П. П. // Проблеми синтаксису : Праці міжвузів. наук. конф. з питань синтаксису (Львів, 25 – 28 січня 1962 р.). – Львів, 1963. – С. 3–9.

36. Кузьменкова В. А. Глагольный и именной реляторы в составе описательных предикатов [Текст] / Кузьменкова В. А. // Семантика и уровни ее реализации. – Краснодар, 1994. – С. 126–130.

37. Кузьменкова В. А. Типология описательных предикатов и их аналогов в современном русском языке [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук / В.А. Кузьменкова. – М., 2000. – 20с.
38. Кульбабська О. Сучасні інтерпретації категорії предикації в мовознавстві [Текст] / Кульбабська О. // Українська мова. – 2009. – № 1. – С. 61–73.
39. Лагузова Е. Н. Описательный глагольно-именной оборот как единица номинации [Текст] : автореф. дис. ... д-ра филол.наук. / Елена Николаевна Лагузова. – М., 2003. – 20с.
40. Левит З. Н. К проблеме аналитического слова в современном французском языке [Текст] / З. Н. Левит. – Минск : Выш. шк., 1968. – 445с.
41. Лекант П. А. Виды предикаций и структура простого предложения [Текст] / Лекант П. А. // Лингвистический сборник. – М., 1975. – Вып. 4. – С. 70–80.
42. Лекант П.А. Типы и формы сказуемого в современном русском языке [Текст] / П.А. Лекант. – М., «Высшая школа», 1976. – 141 с.
43. Леута О. Десемантизація і лексикалізація дієслова як супровідні процеси у формуванні пропозиції [Текст] / Леута О. // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. праць. – К. : Міленіум, 2007. – С. 180–189.
44. Ломтев Т. П. Предложение и его грамматические категории [Текст] / Тимофей Петрович Ломтев. – М., 1972. – 348 с.
45. Лосев А. Ф. Специфика языкового знака в связи с пониманием языка как непосредственной действительности мысли [Текст] / Лосев А.Ф. // Известия АН СССР. – Сер. лит. и яз. – 1976. – Т. 35. – № 5. – С. 395–407.
46. Мельников Г. П. Сущность предикации и способы ее языкового выражения [Текст] / Мельников Г. П. // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения. – М., 1969. – С. 116–125.
47. Мордвилко А. П. Очерки по русской фразеологии (именные и глагольные фразеологические обороты) [Текст] / А. П. Мордвилко. – М. : Просвещение, 1964. – 132 с.

48. Ожегов С.И. О структуре фразеологии [Текст] / Ожегов С. И. // Лексикология. Лексикография. Культура речи. – М. : Высш. шк., 1971. – С. 182–219.

49. Острцова И. В. Возможности применения аппарата лексических функций для изучения описательных предикатов специальной сферы коммуникации [Электронный ресурс] / Острцова И. В. // Вестник Днепропетровского университета. – Серия «Языкознание». Вып 14. – Днепропетровск, 2008. – Режим доступа:

http://www.gov.ua/portal/Natural/vdpu/Movozn/2008_14/articl/39.pdf

50. Панфилов В. В. Грамматика и логика [Текст] / В. В. Панфилов. – М., Л., 1963. – 79 с.

51. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении [Текст] / А.М. Пешковский. – М., 1956. – С. 249.

52. Пономарьов О. Д. Сучасна українська мова [Текст] : підручник для вузів / О. Д. Пономарьов. – К. : «Либідь», 1994. – 246 с.

53. Прокопович Н. Н. Об устойчивых сочетаниях аналитической структуры в русском языке советской эпохи [Текст] / Прокопович Н. Н. // Мысли о современном русском языке : сб. статей. – М. : Просвещение, 1969. – С. 47–57.

54. Русанівський В. М. Українська мова [Текст] : енциклопедія, видання третє, зі змінами і доповненнями / В. М. Русанівський, О. С. Мельничук. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М. Бажана, 2007. – С. 540–541.

55. Савчук Т. Релятивні дієслова як структурно-семантичний клас дієслівної лексики [Текст] / Савчук Т. // Українська мова – 2003. – № 1. – С. 51–59.

56. Сидорец В. С. Неоднословные наименования действия у восточных славян избыточность или необходимость [Текст] / В. С. Сидорец. – Мозырь., 1993. – 94 с.

57. Ситар Г. Описові предикати з модальним компонентом в українській мові : структура й семантика [Текст] / Ситар Г. // Лінгвістичні студії : зб. наук.

праць / Укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2010. – Вип. 20. – С. 145–151.

58. Слинько І. І. Синтаксис. Сучасна українська мова. Проблемні питання [Текст] / Слинько І. І., Гуйванюк М. Ф. – Київ : Вища школа, 1994. – С. 109–111.

59. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка [Текст] / Александр Иванович Смирницкий. – М., 1957. – 286 с.

60. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты [Текст] / В.Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.

61. Телия В. Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке [Текст] / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1981. – С. 145–187.

62. Фойту П. До питання про взаємозв'язок фразеології та граматики у слов'янських мовах [Текст] / Фойту П. // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – Вип. 18. – С. 127–130.

63. Шубина Л. В. Синтаксическая сочетаемость перифрастического оборота (Модель : глагол + имя существительное в винительном падеже) [Текст] / Шубина Л. В. // Вопросы семантики фразеологических единиц. На материале русского языка : Тезисы докладов и сообщений. – Ч. 1. – Новгород, 1971. – С. 262–264.

64. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови [Текст] / Каленик Федорович Шульжук. – К., 2004. – 550 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Головка А. В. Твори в п'яти томах. Том 2 [Текст] / Андрій Васильович Головка. – К. : «Дніпро», 1976. – С. 5–187.
2. Дзеверін І.О. Валер'ян Підмогильний. Оповідання. Повість. Романи [Текст] / І.О. Дзеверін. – К. : наукова думка, 1991. – 890 с.
3. Довженко О. Кіноповісті. Оповідання [Текст] / Олександр Довженко. – К. : Наукова думка, 1986. – 365 с.
4. Дудіна Т. К. Українська література : 6 клас : Підручник [Текст] / Дудіна Т. К., Панченков А. О. – К. : А. С. К., 2006. – 288 с.
5. Карпенко-Карий І. Драматичні твори [Текст] / Іван Карпенко-Карий. – К. : наукова думка, 1989. – С. 349–414.
6. Коцюбинський М. М. Твори в двох томах. Том 2. Повісті та оповідання [Текст] / Михайло Михайлович Коцюбинський. – К. : наукова думка, 1988. – 491 с.
7. Кочерга І. А. Драматичні твори [Текст] / Іван Антонович Кочерга. – К. : наукова думка, 1989. – С. 229–435.
8. Сільські вісті. – 4. 01. 2012 (№ 1 (18741)).
9. Сільські вісті. – 9. 02. 2012 (№ 17 (18757)).
10. Сільські вісті. – 10. 02. 2012 (№ 18 (18758)).
11. Сільські вісті. – 19. 01. 2012 (№ 8 (18748)).
12. Сільські вісті. – 20. 01. 2012 (№ 9 (18749)).
13. Сільські вісті. – 29. 12. 2011 (№ 149 (18739)).
14. Сільські вісті. – 31. 01. 2012 (№ 13 (18753)).
15. Скуратівський Л.В., Шелехова Г.Т., Парфьоноф М.Г., Піскорська Л.І. Збірник текстів для переказів із творчими завданнями [Текст] / Л.В. Скуратівський, Г.Т. Шелехова, М.Г. Парфьоноф, Л.І. Піскорська. – К. : Форум, 2003. – 224 с.

16. Тарахоріна Т. О. Українська література для 10 класу [Текст] / Тарахоріна Т. О., Ткачук Т. В., Адаменко В. С. – Донецьк : ВКФ «БАО», 1999. – 944 с.

17. Шевченко Т. Г. Вибрані твори [Текст] / Тарас Григорович Шевченко. – К., 1949. – С. 485–534.

